

Dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

ZGODOVINSKE OBLETNICE V KULTURI SPOMINJANJA - 1. DEL

Vilma Brodnik, PhD, National Education Institute Slovenia

HISTORICAL ANNIVERSARIES IN A CULTURE OF REMEMBRANCE

IZVLEČEK

V prispevku predstavljamo, kako se lahko spodbuja kulturo spominjanja z obeleževanjem obletnic pri pouku zgodovine. Razložena je teorija kulture spominjanja s ključnimi pojmi, kot so kolektivni spomin kot nadindividualna shramba spominov, generacija spomina, sposojeni spomin, časovne priče, ki prenašajo komunikativni spomin, ki z umiranjem časovnih prič prehaja v kulturni spomin. Slednjega se ohranja na institucionalni ravni s spominskimi dnevi (državni prazniki), spomeniki in spominskimi obeležji, izobraževanjem, kulturnimi ustanovami (npr. muzeji, arhivi) idr. Predstavljamo tudi dva odlična primera ohranjanja kulturnega spomina na mednarodni ravni, ki ju predstavljata obeleževanje koroškega plebiscita in spominska krajina na območju bojev iz časov soške fronte. Poudarek pa je na spodbujanju kulture spominjanja ob 30. obletnici slovenske osamosvojitve ter spominskih dni, povezanih s slovensko osamosvojitvijo, ki jih v obliki državnih praznikov obeležujemo vsako leto na državni in šolski ravni (obeleževanje dneva samostojnosti in enotnosti ter dneva državnosti je uzakonjeno). Razloženo je, kako doseči pozitivno identifikacijo z vrednotami slovenske osamosvojitve in države. Predstavljena so učna gradiva, ki so nastala ob 30-letnici slovenske samostojnosti in so namenjena vključevanju v spominske učne ure in proslave ter tudi v redni pouk, ko se obravnava tematika osamosvojitve. Vsa gradiva so objavljena na portalu www.zbralismopogum.si. Gre za časovni trak, ki je kot priloga priložen tej številki revije *Zgodovina v šoli*, na portalu www.zbralismopogum.si pa je objavljena njegova digitalna različica skupaj s preostalimi gradivi, ki obsegajo virtualno razstavo v treh delih z uvodnimi videofilmi z naslovi *Plebiscit*, *Osamosvojitve*, *Vojna*. Naloge in aktivnosti za učenje za učenje z gradivi z navedenega portala so vključene v delovne zvezke za osnovno in srednjo šolo (dostopna sta na omenjenem portalu). Predstavljeni so tudi sodobni didaktični pristopi za spodbujanje kulture spominjanja, kot je delo s časovnimi prikrovi, delo s primarnimi zgodovinskimi viri, s poudarkom na pričevanjih in virih prve roke (ki so del primarnih zgodovinskih virov), avtentično učenje z avtentičnimi nalaganji v publikaciji *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj*, ki je namenjena obravnavi plebiscita, muzejsko učno delo, zgodovinsko terensko delo, projektno učno delo ter spominska učna ura v okviru pouka na daljavo. V prispevek pa je vključena tudi analiza učnih načrtov za zgodovino v osnovni šoli in gimnaziji ter kataloga znanja za zgodovino v srednjem strokovnem in poklicnem tehniškem izobraževanju z vidika vključenosti učnih ciljev in vsebin ter standardov znanja in pričakovanih dosežkov/rezultatov o zgodovini slovenske osamosvojitve.

Ključne besede: kultura spominjanja, zgodovinske obletnice, zgodovina, didaktika zgodovine, didaktični pristopi

ABSTRACT

The article shows how a culture of remembrance can be promoted by commemorating anniversaries during history lessons. It explains the theory behind the culture of remembrance with the key concepts such as: collective memory as a supra-individual pool of memories; memory creation; borrowed memory; contemporary witnesses that convey communicative memory, which then turns into cultural memory with the death of these witnesses. Cultural memory is being preserved at the institutional level with remembrance days (national holidays), monuments and memorials, education, cultural institutions (e.g. museums, archives), etc. The article also presents two fine examples of preserving cultural memory at the international level, i.e. the commemoration of the Carinthian plebiscite and the landscape of remembrance on the site of the Battles of the Soča. It focuses on promoting the culture of remembrance on the 30th anniversary of Slovenia's attainment of independence and the remembrance days connected with Slovenia's attainment of independence, which are being commemorated every year in the form of national holidays at the national and school level (commemoration of the Independence and Unity Day and of Statehood Day has been enacted). The article explains how to achieve a positive identification with the values of Slovenian independence and state. It presents teaching materials created on the 30th anniversary of Slovenia's attainment of independence that are intended for remembrance lessons and celebrations, and for regular lessons discussing the attainment of independence. All materials have been published on the portal www.zbralismopogum.si. The timeline has been attached to this issue of the journal *Zgodovina v šoli* [History in School]; its digital version has been published on the portal www.zbralismopogum.si, together with other materials that make up a virtual three-part exhibition with introductory videos titled *Plebiscit* [Plebiscite], *Osamosvojitve* [Attainment of Independence], *Vojna* [War]. Exercises and activities for students intended for learning through the use of materials from the above-mentioned portal have been included in workbooks for primary and secondary schools (they are available on the portal). The article also presents modern didactic approaches to promoting the culture of remembrance, e.g. working with timelines; working with primary historical sources with emphasis on first-hand accounts and sources (which fall under primary historical sources); authentic learning with authentic exercises in the publication *Zbrali smo pogum* [We Summoned up the Courage, We Stepped Together], which is intended for discussing the plebiscite; museum educational work; historical fieldwork; project work; a remembrance lesson during distance education. The article also includes an analysis of history curricula in primary and grammar schools, and of the catalogue of knowledge standards for history in secondary technical and vocational education regarding the inclusion of learning objectives and contents, and of the target knowledge and expected achievements/results relating to the history of Slovenia's attainment of independence.

Keywords: culture of remembrance, historical anniversaries, history, history didactics, didactic approaches

UVOD

Vsako šolsko leto obeležujemo različne obletnice, ki se navezujejo na posamezne zgodovinske dogodke in pojave ali pomembne osebnosti. V letu 2021 so bile v ospredju 30-letnica slovenske samostojnosti, 200. obletnica ljubljanskega kongresa, 140. obletnica smrti Josipa Jurčiča, 100. obletnica smrti Josipa Ipavca.

Uveljavljeni so tudi spominski dnevi, ki jih obeležujemo vsako leto. V šolskem prostoru je razširjeno obeleževanje mednarodnega dne spomina na žrtve holokavsta (27. januar), na območjih, kjer je med drugo svetovno vojno prišlo do množičnega izganjanja slovenskega prebivalstva, je uveljavljen tudi dan slovenskih izgnancev (7. junij). Šole morajo organizirati tri obeleževanja – dan samostojnosti in enotnosti (26. december), Prešernov dan (8. februar) in dan državnosti (25. junij). Obeleževanje vseh treh spominskih dni je vključeno v pravilnika o šolskem koledarju za osnovne šole in za srednje šole. V zvezi s slovensko osamosvojitvijo omenjamo še dan suverenosti (25. oktober), ki pa ga v šolah ni obvezno obeleževati.

Obeleževanje zgodovinskih obletnic s sodobnimi didaktičnimi pristopi pomembno poveča motivacijo za učenje zgodovine tako pri rednem pouku zgodovine, v okviru spominskih učnih ur ali v okviru šolskih proslav. Z obeleževanjem pa se uresničuje tudi paleto odnosnih ciljev pouka zgodovine s poudarkom na spoštovanju človekovih pravic ter demokratično in pluralno urejene družbe in države.

Osrednja obletnica v letu 2021 je zanesljivo 30-letnica samostojne in neodvisne države Slovenije, ki jo v nadaljevanju članka podrobneje predstavimo.

30-letnico slovenske samostojnosti smo na šolskem področju obeležili v okviru projekta *Zbrali smo pogum*. Znak projekta sestavlja trideset lipovih listov, ki simbolizirajo trideset let samostojnosti, lipa pa predstavlja slovenski simbol. Listi so sklenjeni v krog, ki simbolizira enotnost, ki je bila poleg poguma, nujna za ustanovitev samostojne slovenske države.

Avtor znaka: Matic Leban – oblikovalec.

Gradivo projekta *Zbrali smo pogum*, dostopno na portalu www.zbralismopogum.si.

OSAMOSVOJITEV V UČNIH NAČRTIH TER KATALOGIH ZNANJA ZA ZGODOVINO

Učni načrti za zgodovino v osnovni šoli in gimnaziji ter katalogi znanja za zgodovino v srednjem strokovnem in poklicno tehniškem izobraževanju namenjajo zgodovini osamosvojitve veliko pozornost. Opredeljeno je deklarativno znanje, ki se nanaša na poznavanje vzrokov za osamosvojitve, potek osamosvojitve, posledice, pridobitve in prednosti osamosvojitve (vsebine). Pri procesnem znanju je poudarek na spodbujanju kritičnega mišljenja pri delu z različnimi zgodovinskimi viri, na digitalnih veščinah, sodelovanju in komuniciranju, ustvarjalnosti in inovativnosti (veščine). Odnosno znanje pa se nanaša na spodbujanje in razvijanje narodne zavesti in identitete ter narodne in državne pripadnosti (vrednote).

Podrobnejša analiza zgodovine osamosvojitve v učnem načrtu za zgodovino v osnovni šoli

Zgodovina osamosvojitve je vključena v obvezno temo 9. razreda *Slovenci v 20. in 21. stoletju*. Znotraj obvezne teme pa je zgodovini osamosvojitve namenjena učna vsebina *Samostojna Slovenija in mednarodno povezovanje* (Učni načrt, 2011, str. 23–24).

Učni cilji ter standardi znanja za *deklarativno znanje*, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve

Učni cilji za deklarativno znanje so, da učenci/učenke:	Standardi za deklarativno znanje so, da učenec/učenka:
• pojasnijo vzroke za odločitev Slovencev za lastno državo Slovenijo; • razložijo mednarodno povezovanje Slovenije; • opišejo ustavno ureditev in življenje v Republiki Sloveniji; • pojasnijo vpliv demokratične politične ureditve Republike Slovenije na življenje ljudi.	• pojasni vzroke za odločitev Slovencev za lastno državo Slovenijo; • razloži mednarodno povezovanje Slovenije; • opiše ustavno ureditev in življenje v Republiki Sloveniji; • pojasni vpliv demokratične politične ureditve Republike Slovenije na življenje ljudi.

(Učni načrt, 2011, str. 24, 37.)

Učni cilji ter standardi znanja za *procesno znanje*, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve, so zapisani splošno, pri načrtovanju pa jih učitelj konkretizira.

Učni cilji za procesno znanje so, da učenci/učenke:	Standardi za procesno znanje so, da učenec/učenka:
• razvijejo spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti; • razvijejo spretnosti zbiranja in izbiranja informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature v različnih medijih; • razvijejo zmožnost analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature; • razvijejo spretnost iskanja zgodovinskih virov in literature z IT; • razvijejo zmožnost kritične presoje zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov na podlagi večperspektivnih zgodovinskih virov in literature; • razvijejo zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj, stališč, izvirnih predlogov in rešitev; • razvijejo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter svoje poglede na zgodovino; • razvijejo dovzetnost za različne poglede na zgodovino oz. interpretacije zgodovine ter razumejo, zakaj se pojavijo; • razvijejo spretnost različnih oblik komunikacije (ustno, pisno, grafično, ilustrativno, z IT).	• razvije spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti; • razvije spretnost zbiranja in izbiranja informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature v različnih medijih; • razvije zmožnost preproste analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature; • razvije spretnost iskanja zgodovinskih virov in literature z IT; • razvije zmožnost kritične presoje zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov z uporabo večperspektivnih zgodovinskih virov in literature; • razvije zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj, stališč, izvirnih predlogov in rešitev; • razvije sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter svoje poglede na zgodovino; • razvije dovzetnost za različne poglede na zgodovino oz. interpretacije zgodovine ter razume, zakaj se pojavijo; • razvije spretnost različnih oblik komunikacije (ustno, pisno, grafično, ilustrativno, z IT).

(Učni načrt, 2011, str. 26, 39.)

Učni cilji ter standardi znanja za *odnosno znanje*, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve, so zapisani splošno. Neposredno se na zgodovino osamosvojitve nanašata učni cilj o razvijanju narodne zavesti in identitete ter državne pripadnosti ter standard znanja, ki se nanaša na značilnosti slovenskih državnih simbolov. Učitelji pa lahko v obravnavo te tematike vključijo tudi preostale odnosne cilje, ki jih ustrezno konkretizirajo.

Učni cilji za odnosno znanje so, da učenci/učenke:	Standardi za odnosno znanje so, da učenec/učenka:
• razvijejo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti; • poudarijo pomen pozitivnih kulturnih vplivov v okviru slovenskega naroda in s sosednjimi narodi; • ocenijo pomen ohranjanja in varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine ter okolja; • razvijejo sposobnost za razumevanje in spoštovanje enakopravnosti med spoloma; • razvijejo sposobnost za razumevanje in spoštovanje različnosti in drugačnosti, ver, kultur in skupnosti; • obsodijo zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic; • obsodijo politične sisteme, ki kršijo človekove pravice; • na izbranih primerih iz zgodovine razvijejo poglede na svet, ki spoštujejo človekove pravice, enakost in demokracijo ter demokratično in odgovorno državljanstvo.	• navede in pojasni značilnosti slovenskih državnih simbolov; • pojasni značilnosti simbolov Evropske unije; • oceni pomen ohranjanja in varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine ter okolja; • navede in pojasni značilnosti političnih sistemov, ki so izvajali zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic; • na primerih pojasni pomen delovanja evropskih ustanov, ki se ukvarjajo z varovanjem človekovih pravic; • na primeru napiše načrt ukrepanja v okviru evropskih ustanov v primeru kršenja človekovih pravic.

(Učni načrt, 2011, str. 26–27, 39.)

Analiza zgodovine osamosvojitve v učnem načrtu za gimnazije

Zgodovina osamosvojitve je vključena v obvezno temo *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju* ter v izbirno temo *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni* (Učni načrt, 2008, str. 40–41, 44–45). Učne vsebine, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve v okviru obvezne teme *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*, so: *Kriza v Jugoslaviji v 80. letih*, *Osamosvojitve Slovenije*, *Mednarodno priznanje in povezovanje Slovenije*, *Zamejci, izseljenci, zdomci in Manjšine na Slovenskem* (Učni načrt, 2008, str. 40), v okviru izbirne teme *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni* pa: *Novi pogledi novih generacij*, *Med Zahodom, Vzhodom in Jugovzhodom* ter *Nove priložnosti v samostojni Sloveniji* (Učni načrt, 2008, str. 45).

Učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *deklarativno znanje* pri obvezni temi *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve.

Učni cilji za deklarativno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za deklarativno znanje so, da dijak/dijakinja:
• raziščejo okoliščine in dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države in vključevanja v evropsko integracijo; • primerjajo položaj zamejcev, zdomcev in izseljencev; • primerjajo položaj manjšin v Republiki Sloveniji.	• utemelji dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države; • sklepa o vključevanju v evropsko povezavo; • ugotavlja položaj in težave zamejcev, zdomcev in izseljencev ter uspehe njihovega delovanja; • presodi položaj manjšin v Republiki Sloveniji z različnih zornih kotov.

(Učni načrt, 2008, str. 40, 53.)

Učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *procesno znanje* so zapisani splošno, učitelj pa jih konkretizira glede na načrtovane aktivnosti za realizacijo deklarativnih učnih ciljev učnih vsebin obvezne teme, ki se nanašajo na zgodovino osamosvojitve.

Učni cilji za procesno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za procesno znanje so, da dijak/dijakinja:
• ključne dogodke, pojave in procese iz slovenske zgodovine 20. stoletja umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor; • razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost; • oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije; • analizirajo večperspektivne zgodovinske vire in ob njih razvijajo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja; • razvijajo sposobnost različnih oblik komunikacije; • razvijajo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja.	• se zna orientirati v zgodovinskem času in prostoru; • zna zbrati in izbrati uporabne informacije, podatke in dokaze iz različnih množičnih občil ter kritično presoditi njihovo verodostojnost; • zna oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije, ki so podprti z verodostojnimi informacijami, podatki in dokazi; • zna kritično analizirati različne poglede in interpretacije o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih; • se zna učinkovito izražati na različne načine in primerno različnim okoliščinam (ustno, pisno, z uporabo IKT itd.).

(Učni načrt, 2008, str. 40, 55.)

Tudi učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *odnosno znanje* so zapisani splošno, učitelj pa jih konkretizira glede na aktivnosti za realizacijo celotnega sklopa deklarativnih, procesnih in odnosnih ciljev, ki se nanašajo na učne vsebine o zgodovini osamosvojitve v okviru obvezne teme *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*.

Učni cilji za odnosno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za odnosno znanje so, da dijak/dijakinja:
• razvijajo pozitiven odnos do pomena spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in demokracije; • obsodijo primere množičnega kršenja človekovih pravic, a izpostavijo tudi pozitivne vplive znotraj slovenskega naroda in s sosednjimi narodi; • razvijajo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete in državnosti.	• razvije pozitiven odnos do pomena varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine; • razvije odgovoren odnos do varovanja okolja; • oblikuje pogled na svet, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic, enakosti, demokracije in odgovornega in kritičnega državljanstva; • razvije sposobnost razumevanja in spoštovanja različnih ver, kultur in skupnosti; • pozna pomen medkulturnega dialoga in strpnosti ter premagovanja predsodkov in stereotipov; • razvije odprtost do novih idej, do različnosti, večkulturnosti; • razvije dovzetnost za različne poglede in interpretacije in razume, zakaj se pojavljajo; • razvija kulturo dialoga, spoštovanja drugačnih mnenj in stališč; • zna z dokazi zagovarjati svoje poglede in stališča.

(Učni načrt, 2008, str. 40, 55.)

Učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *deklarativno znanje* pri izbirni temi *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni*, ki se nanašajo na učne vsebine, povezane s slovensko osamosvojitvijo.

Učni cilji za deklarativno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za deklarativno znanje so, da dijak/dijakinja:
• raziščejo razpetost Slovencev med Jugovzhodno, Vzhodno in Zahodno Evropo; • razložijo, kako se je spremenilo življenje v obdobju samostojne Slovenije in po vstopu v Evropsko unijo.	• primerja in sklepa o posledicah razpetosti Slovencev med Jugovzhodno, Vzhodno in Zahodno Evropo; • analizira spremembe v življenju v obdobju samostojne Slovenije in po vstopu v Evropsko unijo ter oblikuje mnenje o pozitivnih in negativnih spremembah.

(Učni načrt, 2008, str. 44–45, 54–55.)

Učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *procesno znanje* so zapisani splošno, učitelj pa jih konkretizira glede na načrtovane aktivnosti za realizacijo deklarativnih učnih ciljev učnih vsebin izbirne teme, povezane s slovensko osamosvojitvijo.

Učni cilji za procesno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za procesno znanje so, da dijak/dijakinja:
• ključne spremembe iz zgodovine načinov življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor; • razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost; • oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije; • analizirajo večperspektivne zgodovinske vire in ob njih razvijajo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja; • razvijajo sposobnost različnih oblik komunikacije; • razvijajo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja.	• se zna orientirati v zgodovinskem času in prostoru; • zna zbrati in izbrati uporabne informacije, podatke in dokaze iz različnih množičnih občil ter kritično presoditi njihovo verodostojnost; • zna oblikovati svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije, ki so podprti z verodostojnimi informacijami, podatki in dokazi; • zna kritično analizirati različne poglede in interpretacije o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih; • se zna učinkovito izražati na različne načine in primerno različnim okoliščinam (ustno, pisno, z uporabo IKT itd.).

(Učni načrt, 2008, str. 45, 55.)

Tudi učni cilji in pričakovani dosežki/rezultati za *odnosno znanje* so zapisani splošno, učitelj pa jih konkretizira glede na aktivnosti za realizacijo celotnega sklopa načrtovanih deklarativnih, procesnih in odnosnih ciljev učnih vsebin o slovenski osamosvojitvi izbirne teme *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni*.

Učni cilji za odnosno znanje so, da dijaki/dijakinje:	Pričakovani dosežki/rezultati za odnosno znanje so, da dijak/dijakinja:
• razvijajo pozitiven odnos do pomena spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in obsodijo njihovo kršenje; • razvijajo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete, državnosti in kulturne dediščine.	• razvije pozitiven odnos do pomena varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine; • razvije odgovoren odnos do varovanja okolja; • oblikuje pogled na svet, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic, enakosti, demokracije in odgovornega in kritičnega državljanstva; • razvije sposobnost razumevanja in spoštovanja različnih ver, kultur in skupnosti; • pozna pomen medkulturnega dialoga in strpnosti ter premagovanja predsodkov in stereotipov; • razvije odprtost do novih idej, do različnosti, večkulturnosti; • razvije dovzetnost za različne poglede in interpretacije in razume, zakaj se pojavljajo; • razvija kulturo dialoga, spoštovanja drugačnih mnenj in stališč; • zna z dokazi zagovarjati svoje poglede in stališča.

(Učni načrt, 2008, str. 45, 55.)

Analiza zgodovine osamosvojitve v predmetnem katalogu znanja za zgodovino v programih SSI/PTI

Zgodovina osamosvojitve je vključena v obvezni del *Razvoj slovenske nacionalne identitete in pot do slovenske države v 19. in 20. stoletju* ter tematska sklopa obveznega dela *Jugoslovanska kriza in slovenska pot v samostojnost in Evropa in Republika Slovenija od osamosvojitve do danes* (Katalog znanja, 2007, str. 11–13).

Učni cilji za *deklarativno znanje* so zapisani operativno, namen pa je, da dijak/dijakinja:

- razume, zakaj so se v Sloveniji konec osemdesetih let vse bolj krepile sile, ki zahtevajo demokratizacijo države;
- spozna vzroke za razmišljanja Slovencev o samostojni državi;
- zna naštetati nekatere najpomembnejše dogodke, posameznike, ki odločilno vplivajo na odločitev Slovencev na poti k svoji lastni državi;
- primerja dva koncepta reševanja jugoslovanske krize in pojasni, zakaj sta si v nasprotju;
- razume novonastalo situacijo v Sloveniji po zmagi koalicije DEMOS na volitvah 1990;
- primerja dogodke v Evropi konec osemdesetih let in padec komunističnih sistemov v Vzhodni in Srednji Evropi z dogodki v Jugoslaviji;

- spozna razloge za ustavne spremembe in razpis plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije;
- spozna, kako je potekala razglasitev samostojne in neodvisne Slovenije in kakšna je bila reakcija jugoslovanskega političnega in vojaškega vrha;
- razloži potek vojne za Slovenijo, umik jugoslovanske vojske in pot do mednarodnega priznanja;
- opiše in razloži simbole slovenske države ter praznike, ki simbolizirajo slovensko samostojnost in državnost;
- spozna politiko Republike Slovenije (Ustava RS, volitve, volilni sistem in strankarsko življenje);
- spozna prizadevanja Republike Slovenije za hitrejši gospodarski in kulturni razvoj (denacionalizacija, privatizacija, podjetništvo in privatna pobuda);
- opiše pot do vključitve Republike Slovenije v EU in v NATO;
- primerja življenje ljudi v Republiki Sloveniji od osamosvojitve do danes (pozitivni in negativni vidiki).

(Katalog znanja, 2007, str. 11–13.)

Med *odnosnimi cilji* pa je izpostavljen pozitiven odnos do najpomembnejših dogajanj, pojavov in procesov slovenske, evropske in svetovne zgodovine. Prav tako naj dijaki pridobijo pozitiven odnos do rasti slovenske nacionalne identitete kot tudi strpen odnos do različnih narodov, ras in ver ter verskih gibanj v različnih zgodovinskih obdobjih.

(Katalog znanja, 2007, str. 42.)

Sklepne ugotovitve

Deklarativno znanje, opredeljeno v učnih ciljih in standardih znanja učnega načrta za osnovno šolo, v učnih ciljih in pričakovanih dosežkih/rezultatih učnega načrta za gimnazijo ter v učnih ciljih kataloga znanja za srednje strokovno in poklicno tehnično izobraževanje namenjajo zgodovini osamosvojitve ustrezno pozornost, ki se nanaša na prikaz okoliščin, dejavnikov in vzrokov, ki so vodili v odločitev za osamosvojitve, izvedbo procesa osamosvojitve, mednarodno priznanje samostojne in neodvisne države Slovenije, vključitev v mednarodne integracije, ustavno ureditev in vpliv demokratične politične ureditve na življenje ljudi, položaj Slovencev v zamejstvu, zdomstvu in izseljenstvu, gimnazijski učni načrt pa vključuje tudi položaj manjšin v Sloveniji. Učne vsebine o zgodovini osamosvojitve pa so zajete v obvezno temo *Slovenci v 20. in 21. stoletju* v učnem načrtu za osnovno šolo in v obvezno temo *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju* v učnem načrtu za gimnazijo ter v obvezni del *Razvoj slovenske nacionalne identitete in pot do slovenske države v 19. in 20. stoletju* v Katalogu znanja za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje. V učnem načrtu za gimnazijo pa je samostojni Sloveniji namenjenih tudi del učnih vsebin izbirne teme *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni*.

Procesno znanje je zajeto v učnih ciljih in standardih znanja učnega načrta za osnovno šolo ter v učnih ciljih in pričakovanih dosežkih/rezultatih učnega načrta

za gimnazijo in deloma v operativnih ciljih, ki zajemajo tudi dejavnosti s procesnim vidikom kataloga znanja za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje. Procesni cilji, standardi znanja in pričakovani dosežki/rezultati za procesno znanje so pisani splošneje, učiteljevi strokovni avtonomiji pa je prepuščena njihova konkretizacija, ki je odvisna od načrtovanja aktivnosti, izbora zgodovinskih virov in drugih učnih gradiv ter učnih situacij za realizacijo deklarativnih ciljev in z njimi povezanih standardov znanja ter pričakovanih dosežkov/rezultatov. Poudarek pa je na razvijanju in spodbujanju veščin kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri, na razvijanju in spodbujanju veščin orientacije v zgodovinskem času in prostoru ter na razvijanju in spodbujanju veščin sodelovanja in komuniciranja, digitalnih veščin ter veščin ustvarjalnosti in inovativnosti.

Učni cilji za odnosno znanje v učnih načrtih za osnovno šolo in gimnazijo ter katalogu znanja za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje so zapisani splošneje, učitelj pa jih izbere ter konkretizira v povezavi z učnimi cilji za deklarativno in procesno znanje, nanašajoč se na zgodovino osamosvojitve. Poudarek je na razvijanju in spodbujanju narodne zavesti in identitete ter državni pripadnosti. Vključeni so lahko tudi učni cilji, ki se nanašajo obravnavo in obsodbo političnih sistemov, ki so kršili in še kršijo človekove pravice (sem spada tudi socialistični totalitarni politični sistem) ter na spodbujanje pogledov na svet, ki spoštujejo človekove pravice, enakost in demokracijo ter demokratično in odgovorno državljanstvo, kar omogoča sodobna slovenska ustava kot temeljni državni dokument, ki uravnava družbeno in politično življenje vsamostojni slovenski državi. Učencem se na konkretnih primerih življenjskih zgodb predstavi prednosti življenja v samostojni, pluralni in demokratični slovenski državi. Standard za odnosno znanje po učnem načrtu za osnovno šolo pa vključuje tudi znanje o slovenskih državnih simbolih. S standardi je namreč opredeljeno znanje, ki se tudi vrednoti. Vrednoti pa se pretežno deklarativno in procesno znanje, odnosno pa le spodbuja, spremlja in preverja, neposredno pa ne ocenjuje.

KULTURA SPOMINJANJA

Teorijo kulture spominjanja sta v osemdesetih letih 20. stoletja v nemško govorečih državah uveljavila nemška kulturologa Jan in Aleida Assmann. Izhajala sta iz raziskav francoskega filozofa in sociologa Mauricea Halbwachsa, ki je opredelil koncept kolektivnega spomina kot nadindividualno shrambo spominov. Individualni (osebni) spomini se na ta kolektivni spomin navezujejo, se z njim primerjajo, se mu prilagajajo, a mu tudi nasprotujejo. V različnih družbah se ohranjajo različni kolektivni spomini, ki si pogosto med samo tudi nasprotujejo, npr. na Slovenskem kultura spominjanja partizanstva in domobranstva v času druge svetovne vojne (Wutti, 2021, str. 3).

Assmanna sta opredelila pojem komunikativnega spomina, ki ga ohranjajo časovne priče zgodovinskega dogajanja. Časovne priče spomin ohranjajo in predajo ustno, zato je govor o komunikativnem spominu (prav tam, str. 3–4). Njihove osebne zgodbe so pogosto zbrane in zapisane v knjigah, posnete na digitalnih medijih. V zgodovinopisju takšna pričevanja imenujemo viri prve roke in so sestavni del primarnih zgodovinskih virov.

Jan in Aleida Assmann, kulturologa, ki sta postavila temelje kulturi spominjanja. (Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Aleida_Assmann#/media/File:MJK62918_Jan_und_Aleida_Assmann_crop.jpg.)

Po smrti časovnih prič komunikativni spomin preide v kulturnega, ki je je institucionalno ohranjen v obliki *spomenikov in spominskih obeležij*. Ohranja se s *prazniki* (npr. dan samostojnosti in enotnosti, dan državnosti, dan suverenosti, mednarodni dan spomina na žrtve holokavsta idr.). Ohranja se tudi s pomočjo raziskav, ki so objavljene v strokovni in znanstveni literaturi. Pomembno vlogo pri ohranjanju kulturnega spomina ima *izobraževanje*, kulturni spomin pa je tako vključen v učne načrte in učbenike različnih, zlasti vzgojnih predmetov. Ključno vlogo pri ohranjanju kulturnega spomina imajo različne *ustanove*, kot so šole, muzeji, arhivi, galerije, knjižnice. Kulturni spomin pa ohranjajo in predajajo naslednjim generacijam *strokovnjaki*, kot so učitelji, kustosi, arhivisti idr. (Wutti, 2021, str. 5).

V kulturi spominjanja se omenja tudi pojem *generacija spomina*, ki ga je uveljavil ameriški zgodovinar Jay Murray Winter. Trdi, da vsaka generacija na novo analizira preteklost, jo osmisli ter v njej poišče tiste vrednote in orientacijske točke, ki so pomembne za življenje v sedanjosti. Pri tem je treba omeniti, da na novo interpretacijo zgodovine vplivajo tudi novi zgodovinski viri, ki jih raziskovalci pritegnejo v raziskave, bodisi da so na novo odkriti ali pa lahko dostopajo do arhivskega gradiva, ki ni več pod zaporo. Upoštevati je tudi treba, da je zgodovina, ki jo pišejo zmagovalci ali poraženci, redko objektivna, pri čemer drug drugemu očitajo neobjektivnost, zmagovalci poražencem pa še prizadevanja po reviziji, če ti želijo uveljaviti vsaj poznavanje in priznavanje zgodovinske izkušnje in spomina svoje (*druge*) strani. Objektivnejša zgodovinska razlaga nekega zgodovinskega dogajanja zato lahko nastane z večjo časovno distanco, z zamenjavo komunikativnega s kulturnim spominom in z uveljavitvijo zgodovinskega spomina novih generacij. Pri tem je treba upoštevati pluralnost demokratične družbe, večperspektivnost in inkluzivnost ter opozarjati na nesprejemljivost predsodkov, stereotipov, črno-belega slikanja in izključevanja, ki lahko vodi v novo kršenje človekovih pravic ali celo v nove zločine proti človeštvu in genocide (doma in na tujem). Pluralizacija družbe zahteva obravnavo z več vidikov, ki prikaže vso kompleksnost nekega zgodovinskega dogajanja, naloga zgodovine tudi ni obsojanje, ampak prikaz vzrokov in motivov za neko zgodovinsko dogajanje (prim. tudi Hartmann, 2021, str. 12–13, Dangelmaier, 2021, str. 23–25, Till, 2021, str. 26).

S kulturo spominjanja se vpliva tudi na oblikovanje pripadnosti družbi, narodu, državi. Z rekonstrukcijo preteklosti pa se zavaruje lastna pripadnost. S tradicionalnimi oblikami obeleževanja pomembnih zgodovinskih obletnic v okviru kulture spominjanja se krepi tudi narodna zavest in enopripadnost, ki pogosto vodi v družbeno in narodno homogenizacijo prevladujočega naroda oz. družbenih skupin. Takšne oblike kulture spominjanja v raznolikih in pluralnih družbah lahko vodijo k izključevanju posameznih etničnih, družbenih oz. kulturnih skupin. Zato se v sodobnih pluralnih družbah spodbuja takšne kolektivne spomine, ki omogočajo spoštovanje raznolikosti in večpripadnost, v izobraževanju pa se v takšnih družbah spodbuja večperspektivni pristop (pogledi z različnih zornih kotov, ki omogočijo vpogled v raznolike etnične, družbene, kulturne skupine oz. v kompleksnost (zgodovinskega) dogajanja). Pripadamo lahko različnim narodom, etničnim, družbenim in kulturnim skupinam, državo pa imamo vsi skupaj eno samo, samostojno slovensko republiko. Poenotenje tako predstavlja pripadnost skupni državi, ki se gradi s pomočjo inkluzivnega kolektivnega spomina, ki ohranja vso raznolikost družbe. Halbwachs meni, da imajo priseljenci in drugi pripadniki

raznolikih družb možnost graditi pripadnost tudi s *sposojenimi spomini* družbe, v katero so se priselili (prim. tudi Danglmaier, 2021, str. 22–25).

Pri spominjanju in obeleževanju zgodovinskih dogodkov in osebnosti je pogosto prisotno vrednotenje in subjektivnost, pri čemer se ocenjuje, razvršča in izbira tiste dogodke in osebnosti, ki bodo deležni spomina in obeležitve ali pa bodo zamolčani in pozabljeni. Zato načini spominjanja in obeleževanja lahko potekajo na vključujoč ali izključujoč način (Wutti, Danglmaier in Hartmann, 2020, str. 33).¹

PRIMERA OBELEŽEVANJA ZGODOVINSKIH OBLETNIC V KULTURI SPOMINJANJA

Koroški plebiscit

Spominjanje in obeleževanje tako na ravni države kot tudi v okviru šolstva lahko poteka na tradicionalni ali sodobnejši način. Namen tradicionalnih oblik spominjanja in obeleževanja je krepitev domoljubja, sodobnejše oblike spominjanja in obeleževanja pa priporočajo inkluzivne, odprte in raznolike pristope, ki naj čim bolj pritegnejo pluralne, demokratične ter etnično in kulturno raznolike družbe (prav tam, str. 36–37). Tako se lahko npr. *obletnico koroškega plebiscita* ali *dan Rudolfa Maistra* praznuje tradicionalno z namenom krepitev koroške oz. slovenske identitete, lahko pa se oba dneva praznuje inkluzivno in čezmejno. Ob tradicionalnem spominjanju koroškega plebiscita na avstrijskem Koroškem se nelagodno počutimo Slovenci, ob tradicionalnem obeleževanju Maistrovega dne pa se nelagodno počutijo Avstrijci. Sodobni način pa omogoča šolajoči se mladini z obeh strani meje zgodovinsko refleksijo s soočanjem različnih pogledov na določanje meje med Avstrijci in Slovenci po prvi svetovni vojni, s soočanjem pričevanj, zakaj so ljudje glasovali za Avstrijo in zakaj za Jugoslavijo, kaj je nova meja prinesla ljudem na obeh straneh meje, kako so vojaške spopade za severno mejo doživljali vojaki, pogosto slovenski, na obeh straneh meje.² Pri tem je pomembno, da se mladino ozavešči, da obstajajo različni zgodovinski pogledi na to zgodovinsko dogajanje in spremljajoče naracije ter da se zgodovinsko izkušnjo ljudi na obeh straneh meje spozna in spoštuje. Gre za kulturo spominjanja, ki je dolgo časa ločevala. Če želimo ločevanje preseči, je treba vzpostaviti dialog, katerega namen ni nujno sporazum in enotni pogled na zgodovinsko dogajanje ali celo prevzemanje tujih zgodovinskih narativov, temveč priznanje in spoštovanje različnih zgodovinskih spominov, izkušenj in pogledov kot legitimnih. Spoznavanje in priznavanje zgodovinskih narativov »*drugih*« je ključno za sprejemanje drugačnosti ter življenja v sožitju in miru v pluralnih in raznolikih družbah (prav tam, str. 38–40).

Dober zgled na najvišji državni ravni predstavlja tudi spravni obisk simboličnih krajev spomina slovenskega predsednika Boruta Pahorja in avstrijskega predsednika Alexandra van der Bellna ob 100. obletnici koroškega plebiscita. Na šolski ravni pa bi bilo smiselno spodbujati sodelovanje šol z obeh strani meje na temo koroškega plebiscita in oblikovanje naše severne meje ter tudi drugih zanimivih zgodovinskih tematik.

¹ Nekateri avtorji povezujejo kulturo spominjanja tudi z iznajdevanjem tradicij ter iznajdevanjem in osmišljanjem krajev spomina (več v Kuljić, 2012) ter da je kultura spominjanja rabljena za legitimacijo vladajoče politične elite zlasti v neoavtoritarnih državah kot je današnja Rusija (Tolz-Zilitinkevic, 2021, str. 17 (neštevilčeno)).

² Pretresljivo je pričevanje Maistrovega borca Simona Sodje, ki je povedal, da sta se z bojnimi tovarišem iz časa soške fronte med spopadi za severno mejo znašla na nasprotnih straneh in se uspela dogovoriti, da ne bosta streljala drug na drugega (*Pričevanje zadnjega Maistrovega borca* – videofilm s prilogi za učitelje, Blejska Dobrava: Videofon d. o. o., 2001).

Slovenski predsednik Borut Pahor in avstrijski predsednik Alexander van der Bellen ob skupni obeležitvi 100-letnice koroškega plebiscita leta 1921 v Deželni hiši v Celovcu. (Foto: Daniel Novakovič, STA.)

Prva svetovna vojna – soška fronta

Za vsako razvojno usmerjeno družbo je smiselno spodbujati kulturo spominjanja, ki omogoča povezovanje in ne razkol. To ne pomeni, da se ne spominja zgodovinskih obletnic dogajanja, ki je razdvajalo. Pomembno je, kako takšne obletnice obeležujemo, kako se takšnega dogajanja spominjamo. Primer dobre prakse je oblikovanje *spominske krajine* na območju nekdanje soške fronte. Sestavljajo jo številni muzeji na prostem, vojaška pokopališča (npr. avstro-ogrska v Logu pod Mangartom, v Solkanu), kostnice (npr. italijanska v Kobaridu, nemška v Tolminu), spominska cerkev Svetega Duha na Javorci, Ruska kapelica na Vršiču, Bohinjska železnica in predor, številna druga grobišča, kapele, ostanki utrdb in kavern, zasebne vojaške zbirke in drugi spomeniki. Osrednji ustanovi, ki skrbita za ohranjanje soške spominske krajine, sta Kobariški muzej in Fundacija Poti miru. Slednja je uspela v okviru mednarodnega projekta skupaj z italijansko stranjo vzpostaviti pot miru, ki kot spominska pot poteka ob slovensko-italijanski meji in povezuje kraje spomina in kulturne dediščine na območju nekdanje soške fronte med Alpami in Jadranom. Namen je ohranjanje spomina in opomina na največji vojaški spopad, ki je v zgodovini potekal na slovenskem ozemlju, ter spodbujanje pietete in življenja v miru in sožitju na obeh straneh meje v sedanjosti in prihodnosti. Odlično simbolno sporočilo za kulturo spominjanja je latinski napis ob vhodnih vratih v cerkev Svetega Duha na Javorci, ki se v prevodu glasi »Sovraštvo naj ne sega prek pepela umrlih«, nad vrati pri zvoniku pa še napis »Pax« (*Mir*) (prim. Repič, 2021, str. 175–196).

Fundacija Poti miru je tudi pobudnica projekta *Luč za mir*, v okviru katerega se vsako leto 24. oktobra, ki zaznamuje konec soške fronte (preboj pri Kobaridu), prižiga sveče oz. luči za mir vzdolž poteka nekdanje soške fronte. Projekt je bil vpeljan ob

obeleževanju 100. obletnice prve svetovne vojne oz. konca bojev na soški fronti (1917 ⇒ 2017). *Pot miru, dediščina prve svetovne vojne* je od leta 1916 vpisana na Unescov začasni seznam svetovne kulturne dediščine in si prizadeva za vpis na stalni seznam svetovne kulturne dediščine.

Cerkev Svetega Duha na Javorci, ki na simbolni in duhovni ravni pomembno prispeva h kulturi spominjanja na območju nekdanje soške fronte. (Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Po zgledu prve svetovne vojne bomo morali Slovenci razčistiti tudi svoj odnos do zgodovine druge svetovne vojne z državljansko vojno in revolucijo. Spominjanje druge svetovne vojne lahko še vedno usmerja maščevanje in sovraštvo z demonizacijo nasprotne strani, ki duši naš skupni razvoj in prihodnost. Lahko pa se vse sile usmeri v spraven proces, ki edini lahko vodi družbo in državo v razvojno usmerjeno prihodnost (prim. tudi Till, 2021, str. 26). Sestavni del spravnega procesa bi lahko bilo tudi oblikovanje spominske krajine, ki bi obsegala Spomenik sprave v Ljubljani, številna pokopališča in grobišča partizanske strani, morišča pripadnikov nasprotne strani (domobrancev), političnih in razrednih nasprotnikov po končani drugi svetovni vojni (grobišče Pod Macesnovo gorico v Kočevskem rogu in številna

Spomenik žrtvam vseh vojn v Ljubljani. Na spomeniku je napis »Domovina je ena, nam vsem dodeljena, in eno življenje, in ena smrt!« (Oton Župančič). Spominsko obeležje ima velik vzgojno-izobraževalni potencial, saj s svojo monumentalnostjo predstavlja opomin in spomin na vse vojne 20. stoletja s številnimi žrtvami. (Foto: dr. Vilma Brodnik.)

druga po vsej Sloveniji, mnoge žrtve še niso pokopane na pokopališčih), spominski park na območju podružnice nekdanjega koncentracijskega taborišča Mauthausen na Ljubelju, muzejske zbirke v slovenskih muzejih, ohranjene spomine in pričevanja vseh žrtev vojnega nasilja, spomenike in spominska obeležja ustreljenim talcem, rezultate projekta *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje* idr.

KULTURA SPOMINJANJA PRI POUKU ZGODOVINE IN 30. OBLETNICA SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE

Pri pouku zgodovine je pomembno, da pred obeleževanjem zgodovinskih obletnic natančno razmislimo o namenu in načinu spominjanja. Trideseta obletnica osamosvojitve Republike Slovenije in tudi vsi preostali spominski dnevi, ki jih vsako leto v obliki državnih praznikov obeležujemo v spomin na slovensko osamosvojitve, so priložnost, da se jih s pomočjo sodobnih didaktičnih pristopov spominjamo tako, da bodo učenci na samostojno slovensko državo ponosni in da bodo vključeni tudi učenci v etnično raznolikih razredih.

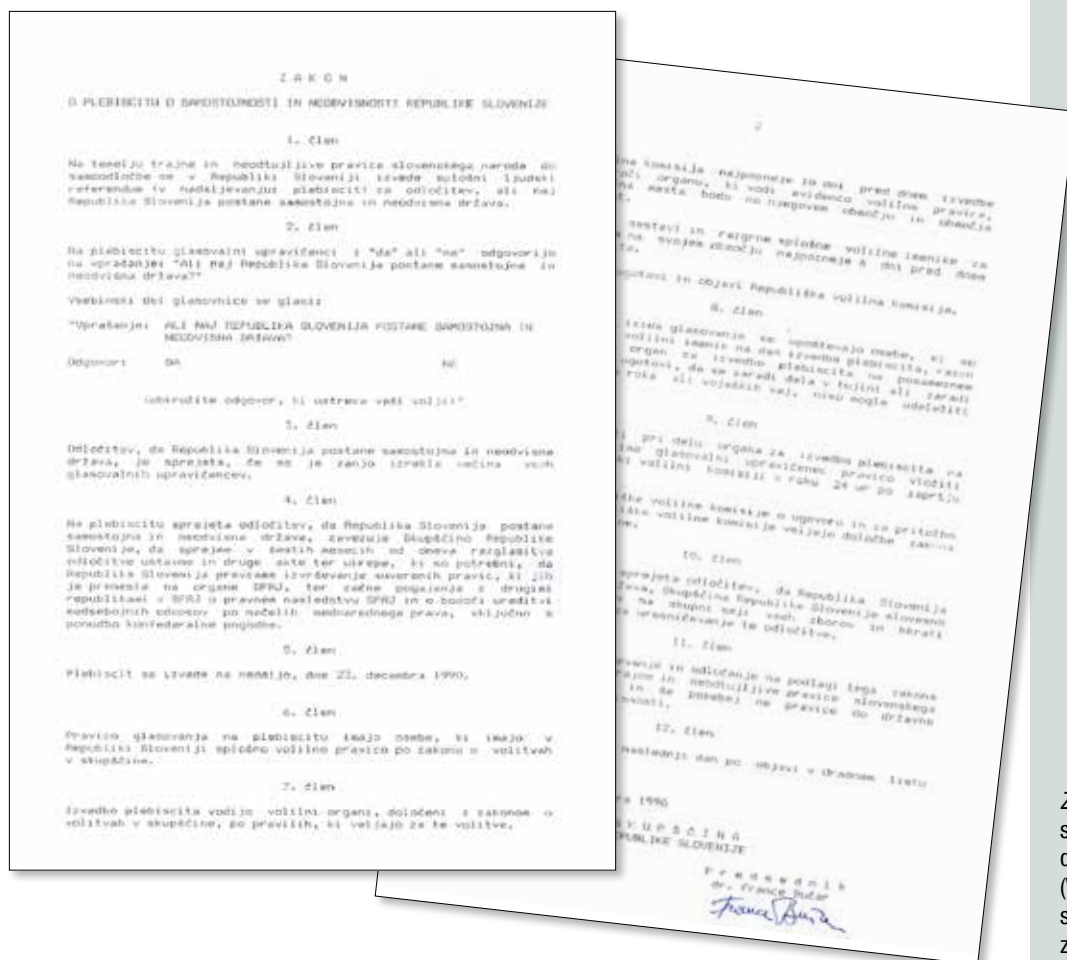
Zgodovinske okoliščine plebiscita in osamosvojitve

Odločitev o osamosvojitvi Slovenije je sledila več let trajajoči krizi v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja, ki se je odražala v vse večjih mednarodnih nasprotjih, gospodarski, dolžniški in finančni krizi s hiperinflacijo, politični krizi z različnimi pogledi na ureditev in delovanje države, s poskusi uvajanja skupnih vzgojno-izobraževalnih jeder na področju šolstva in na drugih področjih. Padal je življenjski standard, obstajale so velike ekonomske, kulturne, politične in druge razlike med razvitim severozahodnim in manj razvitim jugovzhodnim delom države, reformni poskusi pa niso uspeli.

Odziv Slovencev na krizo v Jugoslaviji je bil v t. i. *slovenski pomladi*, v kateri so se prek različnih gibanj civilne družbe, kulturnih gibanj in kulturne ter politične opozicije oblikovala prizadevanja po samostojni in neodvisni državi, v kateri bo vladala parlamentarna demokracija s političnim pluralizmom, človekovimi pravicami in svoboščinami, enakopravnostjo in svobodo ter blaginjo za vse.

Eno od zgodovinskih prelomnic v procesu osamosvajanja predstavlja delovanje koalicije Demos (Demokratska opozicija Slovenije), ki je leta 1990 zmagala na prvih svobodnih, demokratičnih volitvah po drugi svetovni vojni. Predsednik nove Demosove vlade je postal Lojze Peterle (tedanji Izvršni svet), predsednik skupščine pa dr. France Bučar (danes Državni zbor RS). Istega leta je na volitvah za predsednika republiškega predsedstva zmagal Milan Kučan (danes je to funkcija predsednika Republike Slovenije). Demosova vlada si je za cilj zastavila osamosvojitve Slovenije. Zato je Skupščina Republike Slovenije sprejela zakonske podlage, ki so omogočile izvesti osamosvojitve. Dne 6. decembra 1990 je bil tako v Skupščini RS z veliko večino sprejet *Zakon o plebiscitu o samostojni in neodvisni Sloveniji*. Sočasno je bila sprejeta *Izjava o dobrih namenih*, v kateri je bilo zapisano, da želi Slovenija s plebiscitom postati suverena, parlamentarno-demokratska, pravna in socialna država, ki bo spoštovala človekove pravice in svoboščine, državljanske pravice, socialno pravičnost in varnost za vse, ekološko odgovornost, delo in podjetništvo. Podpisan je bil *Sporazum političnih strank in poslanskih skupin* tedanje Skupščine Republike Slovenije o skupnem nastopu

na plebiscitu za samostojno in neodvisno državo. Jeseni 1990 so pred plebiscitom potekale propagandne akcije v podporo plebiscitu. Odmevna je bila akcija *Slovenija, moja dežela*, znana predvsem po kratkem istoimenskem videoposnetku (https://www.youtube.com/watch?v=mluKmcj_XXw).

Zakon o plebiscitu, ki ga je sprejela skupščina RS 6. decembra 1990. (Vir: www.zbralismopogum.si, hrani: Arhiv Državnega zbora RS, Serija originalno podpisanih zakonov s strani predsednikov Skupščine Slovenije in Državnega zbora.)

Plebiscit je bil izveden v nedeljo, 23. decembra 1990. Udeležilo se ga je 93,2 % volilnih upravičencev. Na vprašanje na glasovalnem lističu »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?« je pritrdilno odgovorilo 88,5 % vseh volilnih upravičencev, ki so se udeležili plebiscita (to je 1,289.269 volilnih upravičencev). Rezultate plebiscita je Skupščina Republike Slovenije slovesno razglasila na seji 26. decembra 1990 (ta spominski dan je bil razglašen za državni praznik kot *dan samostojnosti in enotnosti*). Slovesnosti in navdušenje so se začeli že na dan plebiscita ter nadaljevali v naslednjih dneh. Igrale so godbe, povsod so bili izpostavljeni slovenski simboli, ljudje v narodnih nošah. V Ljubljani je potekalo slavlje pred ljubljanskim Magistratom in na Prešernovem trgu, slovenski politiki in gostje pa so dajali v Cankarjevem domu vznesene izjave.

Plebiscit kot dejanje vseljudske odločitve je poenotil slovenski narod in politične stranke na temelju trajne in neodtujljive pravice slovenskega naroda do samoodločbe. Pri sklicevanju na pravico narodov do samoodločbe so se slovenski politiki oprli na *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*, ki ga je leta 1966 sprejela Generalna skupščina OZN, temelji pa na *Ustanovni listini OZN* in *Splošni deklaraciji*

človekovih pravic. Plebiscit predstavlja enega ključnih zgodovinskih dogodkov, ki so vodili v razglasitev samostojne slovenske države pol leta po plebiscitu. Dne 25. junija 1991 je Skupščina RS sprejela temeljne osamosvojitvene zakone in razglasila državno samostojnost. Slovesna razglasitev je potekala 26. junija 1991, ko je bila prvič javno razobešena slovenska zastava (ta spominski dan je bil razglašen za državni praznik kot *dan državnosti*). Razglasitvi samostojnosti je sledil napad Jugoslovanske ljudske armade (JLA) z desetdnevno vojno, v kateri smo zmagali Slovenci. Pod

pokroviteljstvom Evropske unije je bila sklenjena *Brionska deklaracija*, po kateri so bili prekinjeni vojaški spopadi, uveden pa je bil tudi trimesečni moratorij na slovensko osamosvojitve. Po preteku teh treh mesecev je bila slovenska osamosvojitve uveljavljena, slovensko državo pa je 25. oktobra 1991 zapustila JLA (ta spominski dan je bil razglašen za državni praznik kot *dan suverenosti*). Kmalu je sledilo mednarodno priznanje samostojne in neodvisne slovenske države ter sprejetje v pomembne mednarodne integracije z Evropsko unijo na čelu.

Pozitivna identifikacija z vrednotami slovenske osamosvojitve

Pri obeleževanju spominskih dni in tudi sicer pri pouku, ko se obravnava slovensko osamosvojitve, je pomembno vzpostaviti pozitivno identifikacijo, ki jo lahko dosežemo zlasti z vključevanjem biografij in drugih pričevanj v pouk. K ohranjanju spominov na dogajanje pa lahko poleg zgodovine prispevajo tudi druge vede, zlasti tudi slovenščina in umetnostni predmeti. Pozitivno identifikacijo z zgodovinskim dogajanjem pa dosežemo tudi z aktualizacijo in prikazom uporabne vrednosti znanja (prim. tudi Dangelmaier, 2020, str. 50, 55–56).

Slovenska zastava je prvič zaplapolala ob slovesnosti 26. junija 1991, ko je bila razglašena slovenska samostojnost.
(Vir: www.zbralismopogum.si,
foto: Marjan Garbajs, hrani: Park vojaške zgodovine Pivka.)

V primeru slovenskega osamosvajanja v obeleževanja in v redni pouk o tematiki osamosvojitve lahko vključimo pričevanja pripadnikov teritorialnih enot, politikov, diplomatov, državljanov, navadnih državljanov, Slovencev na tujem idr., ki so si prizadevali za samostojnost Slovenije. Z vidika načela vživljanja v zgodovinsko dogajanje pa so pomembna tudi pričevanja otrok in mladostnikov, ki so doživeli osamosvojitvena prizadevanja. Prepričljiva so tako lahko tudi pričevanja in življenjske izkušnje učiteljev, ki so bili kot otroci in mladostniki priče tedanjega dogajanja.

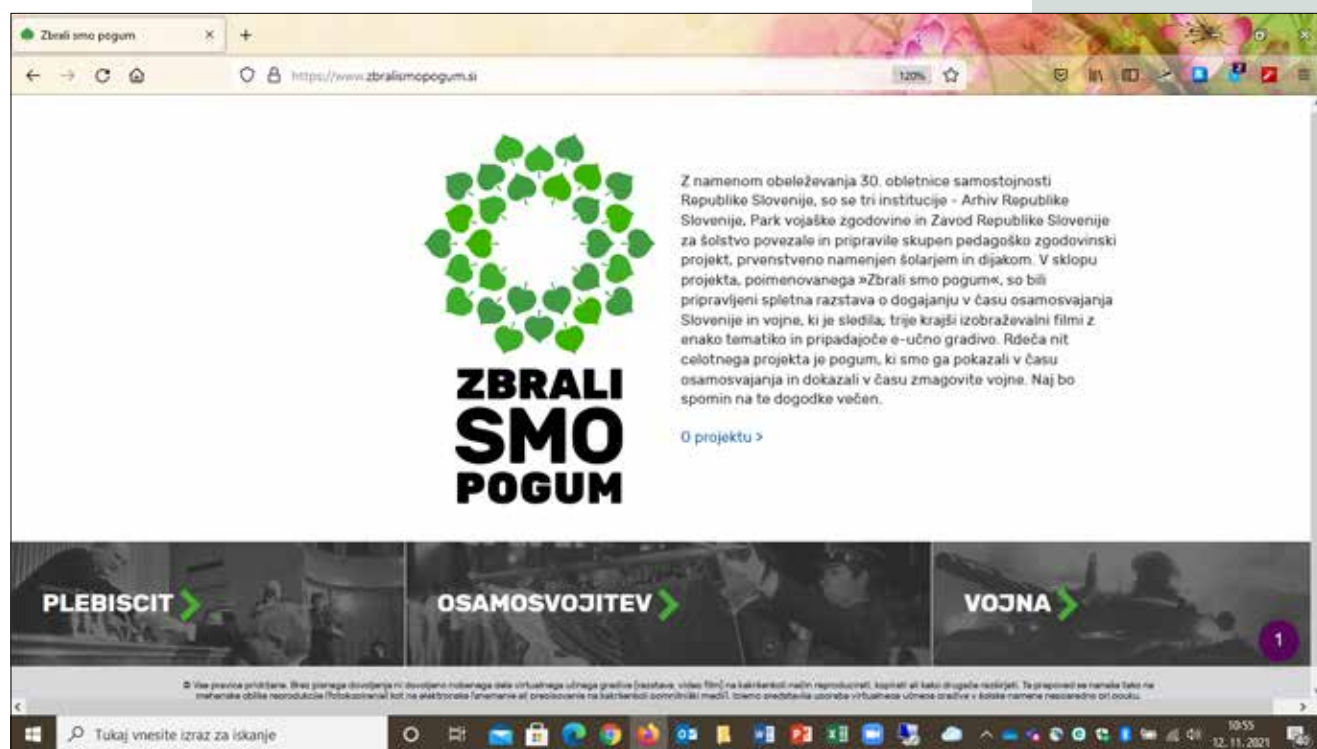
Aktualizacijo dosežemo z obravnavo aktualnih prizadevanj narodov za neodvisnost ali demokratizacijo (npr. Katalonci, Baski, Kurdi, Belorusi). Dijakom je treba prikazati uporabne prednosti in možnosti, ki jim jih nudi življenje v samostojni Sloveniji in evropskih integracijah, ki jih starejše generacije v Jugoslaviji niso bile deležne, kot so možnosti izobraževanja doma in v tujini z mednarodnimi izmenjavami, s študijem na uglednih tujih univerzah, večja splošna blaginja, prvič v zgodovini Slovenci samostojno in neodvisno upravljamo svojo državo, skrbimo za socialno ogrožene (socialna država), z ustavo je uveljavljena široka paleta človekovih in državljskih pravic in svoboščin na političnem, civilnem in socialnem področju.

Spodbujamo tudi inkluzivnost v smeri inkluzivega kolektivnega spomina različnih družbenih, kulturnih, etničnih skupin, kar je pomembno zaradi vse bolj raznolike in pluralne družbe. Pri učencih pa razvijamo tudi zavedanje, da obstajajo različne zgodovinske naracije, ki jih spoznamo, jih spoštujemo, jih pa ne zamenjamo s svojimi (prim. Dangelmaier, 2020; Wutti, 2020).

Didaktične ideje za obeleževanje spominskih dni, ki se nanašajo na slovensko osamosvojitve

Ob 30-letnici obeleževanja slovenske samostojnosti smo tri partnerske ustanove, Zavod RS za šolstvo (sodelovala dr. Vilma Brodnik), Arhiv Republike Slovenije (sodelovala mag. Alenka Starman Alič) in Park vojaške zgodovine Pivka (sodelovala mag. Ana Čič), pripravile učna gradiva za obravnavo zgodovinske slovenske osamosvojitve, ki so namenjena vsakoletnim spominskim učnim uram in proslavam ob vseh treh državnih praznikih, povezanih s slovensko osamosvojitvijo, in tudi rednemu pouku zgodovine (in preostalih predmetov), ko se obravnava tematika osamosvojitve. Gradivo je zbrano in objavljeno v digitalni obliki na portalu www.zbralismopogum.si in obsega: e-časovni trak, izobraževalne videofilme in virtualno razstavo v treh delih *Plebiscit*, *Osamosvojitve*, *Vojna*, publikacijo o plebiscitu, delovne zvezke za osnovno in srednjo šolo ter protokola za izvedbo spominskih učnih na daljavo na primeru plebiscita. Sodobni didaktični pristopi za obravnavo in ohranjanje kulture spominjanja na slovensko osamosvojitve pa so muzejsko in arhivsko učno delo, zgodovinsko terensko delo, projektno učno delo, delo na daljavo ipd.

V nadaljevanju predstavljamo izbrane didaktične ideje za ohranjanje kulture spominjanja na slovensko osamosvojitve z učnimi gradivi s portala www.zbralismopogum.si in s sodobnimi didaktičnimi pristopi.

Portal
www.zbralismopogum.si.

Dogajanje v svetu

1980

1982

1985

1986

1989

1991

1992

1980

1992

143

Boni za benčin

are so tickle b

53

ja v Ljubljani p...
...il časa, nasti ž...

100

11

Overall Top 50
 1995-2000

Zniti upravice
(E-mail)

1

olar, manjaya

unije, 1. januara
embra istoga

Veliko zanimanje učencev za sodobno digitalno tehnologijo se lahko koristno uporabi v didaktične namene. Učenci lahko tako zgodovinske naracije o osamosvojitveni zgodovini Slovenije in o posebnostih v domačem kraju, mestu ali regiji predstavijo s pomočjo e-časovnih trakov, ki jih sami izdelajo v prosto dostopnih aplikacijah TimeToast, Sutori, Canva idr. Časovni trakovi omogočajo vpogled v časovno sosledje zgodovinskega dogajanja iz časov slovenske osamosvojitve.

V okviru pričujoče številke revije Zgodovina v šoli je kot priloga objavljen zgodovinski časovni trak za boljšo časovno predstavljaljivost in orientacijo v zgodovinskem času, omogoča pa tudi uvid v zaporedje zgodovinskih dogodkov, ki so prikazani vzporedno ter ponazarjajo sočasnost dogajanja v Evropi in na Slovenskem ter njihovo medsebojno vplivanje. Poudarek je na dogajanju v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja s koncem hladne vojne in obdobjem detanta (popuščanje napetosti v meddržavnih političnih odnosih), ki sta omogočila padec vzhodnega komunističnega bloka s procesom demokratizacije v vzhodnoevropskih državah. Po smrti Josipa Broza - Tita in krizi v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja se je začel tudi proces demokratizacije v Sloveniji, ki je vodil v osamosvojitve in neodvisnost. Dogajanje v Evropi in na Slovenskem pa je prikazano tudi v zaporednem časovnem sosledju, pri katerem dogodki sledijo drug drugemu ter prikazujejo vzročnost in posledičnost dogajanja – predhodni dogodek je vzrok sledečemu, ta pa je posledica predhodnega.

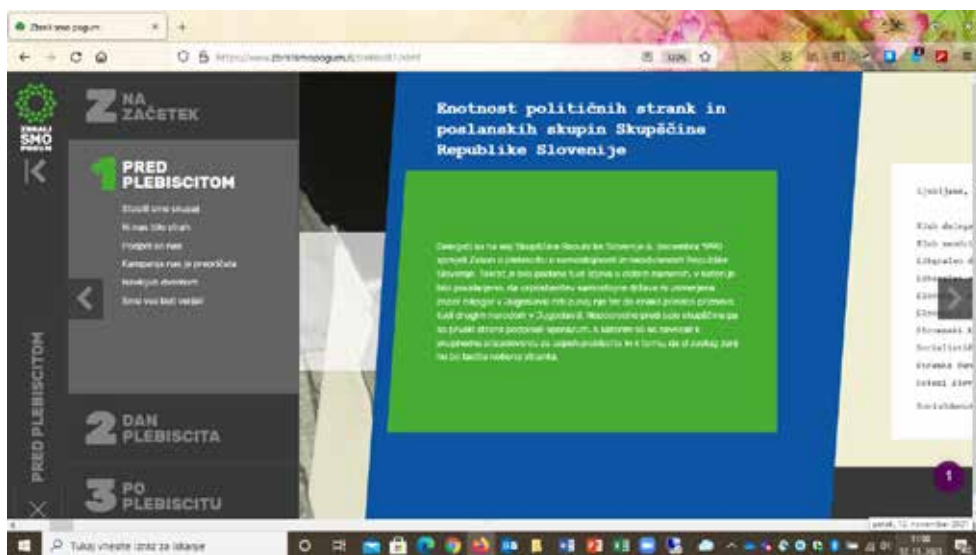
Oblikovno je časovni trak pripravljen v vertikalni obliki s časovno linijo z letnicami na sredini, v levem stolpcu so prikazani dogodki v Evropi in v desnem na Slovenskem. Večinoma so dodani točni datumi za bolj pravilno kronološko umestitev v časovni trak, učencem pa jih seveda ne bo treba znati.

Aktivnosti učencev, ki se lahko navežejo na časovni trak, so, da učenci s pomočjo časovnega traku in s svojimi besedami pripovedujejo zgodbo o osamosvojitvi.

Učenci lahko časovni trak dopolnijo s sočasnimi pomembnimi dogodki iz družinske in lokalne zgodovine. Navajamo primer dobre prakse, predstavljen na študijski skupini avgusta 2021, ki prikazuje lokalne in slovenske dogodke:

• 1909 prvi polet slovenskega letalca Edvarda Rusjana • 1909 začetek gradnje vodovodnega stolpa v Kranju • 25. 11. 1914 smrt Davorina Jenka • 1919 ustanovitev Univerze v Ljubljani • 1923 Frederik Pregl prejme Nobelovo nagrado za kemijo • 1938 začetek delovanja Radia Slovenija • 1938 ustanovitev SAZU • 1938 Plečnikov nadstrešek pred staro mrliško vežico v Cerkljah • 1955 začetek gradnje oddajnega stolpa na Krvavcu • 1987 začetek gradnje nove Cerkljanske mrliške vežice	• 1988 ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic • 22. 6. 1989 Temeljna listina Slovenije • 8. 4. 1990 prve večstranske volitve Slovenije • 1990 prvi postroj slovenske vojske • 23. 12. 1990 plebiscit o samostojnosti Slovenije • 26. 12. 1990 razglasitev rezultatov plebiscita • 25. 6. 1991 razglasitev Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije • 27. 6. 1991 začetek vojne za Slovenijo • 8. 10. 1991 uvedba slovenske valute • 23. 12. 1991 sprejetje slovenske ustave • 22. 5. 1992 vključitev Slovenije v OZN

(Kernc, 2021, Primer dobre prakse.)

Zaslonska slika uvodnega dela razstave o plebiscitu. (Vir: www.zbralismopogum.si.)

◆ Izobraževalni videofilm o ključnih dogodkih osamosvojitvene zgodovine

Učenci lahko o osamosvojitvi pogledajo že pripravljene izobraževalne videofilme z naslovi *Plebiscit* (traja 14 minut), *Osamosvojitve* (traja 12 minut) in *Vojna* (traja 15 minut) s portala www.zbralismopogum.si. Videofilmi zgoščeno, poučno in zanimivo povzemajo glavne dogodke in pridobitve vseh treh prelomnic iz zgodovine slovenskega osamosvajanja. Učence v vseh treh videofilmih nagovori predsednik države Borut Pahor. Videofilmi so primerni za vključevanje v spominske učne ure in spominske proslave za državne praznike ob dnevu samostojnosti in enotnosti (26. december), dnevu državnosti (25. junij) in dnevu suverenosti (25. oktober).

ter v redni pouk, ko se obravnava zgodovina osamosvojitve. Primerni so zlasti za spodbujanje motivacije za učenje o osamosvojitvi in za povzemanje ter preverjanje učne snovi o zgodovini slovenske samostojnosti.

Videofilme iz zgodovine osamosvojitve na regionalnem in lokalnem območju hranijo tudi različni muzeji, npr. Muzej Velenje. Učenci pa imajo možnost posneti tudi lastne videofilme o osamosvojitvi v domači regiji. Navajamo primer, ki sta ga pripravila dijaka Ekonomske šole Novo mesto Maj Kerin Colarič in Nik Pribožič kot maturitetni izdelek na poklicni maturi pri predmetu *snemanje in montaža* (program medijski tehnik) v letu 2021. Mentorica zgodovinskega vsebinskega dela je bila prof. Tamara Rifelj. Povezava do videofilma je PRVI STREL DOLENJSKA 1991 - YouTube.

◆ Razstava o ključnih dogodkih osamosvojitvene zgodovine

Virtualna razstava o zgodovini osamosvojitve, členjena v tri dele *Plebiscit*, *Osamosvojitve*, *Vojna*, je dostopna na portalu www.zbralismopogum.si. Ključni poudarki vsakega dela so:

- a) *Plebiscit*: obdobje pred plebiscitom (sprejetje plebiscitne zakonodaje, plebiscitna kampanja, podpora Slovencev v tujini), dan plebiscita, po plebiscitu (razglasitev rezultatov in slavje));
- b) *Osamosvojitve*: osemdeseta leta v Jugoslaviji, procesi demokratizacije, razglasitev samostojnosti, varnostni vidiki;
- c) *Vojna*: »dan prej« (približevanje konflikta, 26. 6. 1991), spopadi, konec vojne.

Virtualna razstava temelji na primarnih zgodovinskih virih, ki vključujejo dokumentarno gradivo, kot je npr. zakonodaja, ki jo je za izvedbo osamosvajanja sprejela skupščina, filmske posnetke z izjavami politikov in cerkvenih dostojanstvenikov in državljanov, ki so se udeležili plebiscita, posnetke vojaških spopadov v času vojne za Slovenijo, časopisne članke, fotografsko gradivo, propagandno gradivo v podporo plebiscitu in osamosvojitvi idr. Pripravljeno je kazalo s seznamom vseh objavljenih primarnih zgodovinskih virov z aktivnimi povezavami, ki omogočijo dostop do želenega primarnega vira z enim samim klikom. Za bolj kakovostno učno izkušnjo pri delu s primarnimi zgodovinskimi viri na virtualni razstavi so vključeni tudi nekateri interaktivni elementi, ki omogočajo povečanje posameznih primarnih zgodovinskih virov, listanje časopisnih člankov in drugih obsežnejših primarnih zgodovinskih virov. V vsak del razstave lahko učence popeljejo uvodni videofilmi, ki smo jih predstavili v predhodnem razdelku, ogledati pa si jih je mogoče tudi posebej. Virtualno razstavo odlikuje tudi rubrika *Za vedoželjnejše*, v kateri so objavljeni dodatni zgodovinski viri za učence, ki jih zgodovina še posebej zanima.

Učence vodijo po virtualni razstavi tudi delovni listi z nalogami in aktivnostmi, ki so objavljeni v digitalnih delovnih zvezkih za osnovno šolo in gimnazijo ter druge srednje šole, ki so prav tako dostopni na portalu www.zbralismopogum.si. Primeri nalog iz delovnih listov so objavljeni v članku Bec, Mlinar Podobnik v tej reviji in za plebiscit v nadaljevanju tega prispevka (objavljeno v drugem delu članka v naslednji številki Zgodovine v šoli, 2022, št. 1).

Z virtualno razstavo se pri učencih vzbudi občutja enotnosti, pripadnosti, ponosa, samozavesti, hvaležnosti, vznesenosti in veselja ob visokem rezultatu plebiscitne odločitve, ki je vodila v uspešno osamosvojitve in nastanek neodvisne slovenske države.

Izpostavljeno je, da gre za enkratni zgodovinski dogodek, ki je povezal vse Slovence ne glede na razlike, pripadnike obeh narodnih skupnosti (manjšin) in tudi večino drugih državljanov, priseljenih v Slovenijo iz nekdanje Jugoslavije, in da je osamosvojitve Slovenije skupni slovenski projekt, ki ne bi bil uspešen brez enotnosti in ugodnih mednarodnih razmer (prim. www.zbralismopogum.si).

◆ Publikacija o plebiscitu *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj*

Ilustriran prikaz odločitve za plebiscit o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije, njegovo izvedbo ter razglasitev rezultatov s slavljenjem je predstavljen v publikaciji *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj*, ki jo je konec leta 2021 izdala Založba Mladinska knjiga. Avtorice Vilma Brodnik, Alenka Starman Alič in Ana Čič v obliki dialoga razlagajo zgodovino plebiscita, razlago bogatijo objavljeni primarni zgodovinski viri, za prikaz zgodovinskega ozadja in za spodbujanje motivacije so vključene zgodbe iz ozadja. V uvodnem delu vsake vsebinske enote je tudi grafična zgodba, v kateri učenci zastavljajo vprašanja na izbrane primarne zgodovinske vire, ki uvajajo v osrednji del vsebinske enote in hkrati budijo predznanje, izkušnje in zanimanje za učenje. Osrednji del sestavljajo vsebinske enote, ki so tudi bogato ilustrirane:

- *Bilo nam je dovolj*
- *Stopili smo skupaj*
- *Podprli so nas rojaki na tujem*
- *Oglaševalska kampanja nas je prepričala*
- *Kljub dvomom smo vse bolj verjeli*
- *Potek plebiscitnega dne*
- *Z razglasitvijo uradnih rezultatov smo slavili zgodovinski uspeh slovenskega naroda*

Vsako vsebinsko enoto zaključuje rubrika *Za vedoželjnejše z avtentičnimi nalogami*, pri katerih učenci v življenjski situaciji preizkusijo svoje znanje. Navajamo primer avtentične naloge za vsebinsko enoto *Bilo nam je dovolj*.

- Na svetovnem spletu poišči nekaj domačih in tujih družbeno angažiranih skladb iz osemdesetih in devetdesetih let 20. stoletja. Pozorno poslušaj besedila izbranih skladb ter napiši, kako v njih odseva tedanje družbeno in politično dogajanje.
⇒ **Namig:** Med tujimi skladbami lahko izbereš *New Year's day* (U2, 1983), *Land of Confusion* (Genesis, 1986), *We didn't start the fire* (Billy Joel, 1989), *Wind of Change* (The Scorpions, 1990) idr. Med domačimi skladbami lahko izbiraš med skladbami z albuma *Rekapitulacija 1980–1984* (Laibach, 1985), *Samo milijon nas je* (Agropop, 1988), *Janez, kranjski Janez* (Pankrti z gosti, 1988) idr.

Kakovostni ilustrirani prikaz zgodovine slovenske osamosvojitve v več kot 150 ilustracijah je prikazan tudi v publikaciji z naslovom *Osamosvojitve. Skoraj vse o lastni državi* avtorice Nataše Strlič in ilustratorja Damijana Stepančiča (Založba Miš, 2020).

◆ Muzejsko učno delo

Številni muzeji kot npr. Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Park vojaške zgodovine Pivka, Vojaški muzej slovenske vojske, Muzej Velenje in drugi imajo tematske zbirke, v katerih prikazujejo posebnosti slovenske osamosvojitvene zgodovine. Učenci se lahko udeležijo muzejskih pedagoških delavnic in podoživijo osamosvojitveni čas in vzdušje.

Arhiv Republike Slovenije pa omogoča celo gostujočo razstavo v fizični obliki o plebiscitu za samostojno in neodvisno Slovenijo, ki jo lahko profesorji povabijo na šole. Gostujočo razstavo o zgodovini slovenske osamosvojitve, ki jo lahko profesorji povabijo na šolo, je pripravilo tudi Policijsko veteransko društvo Sever.

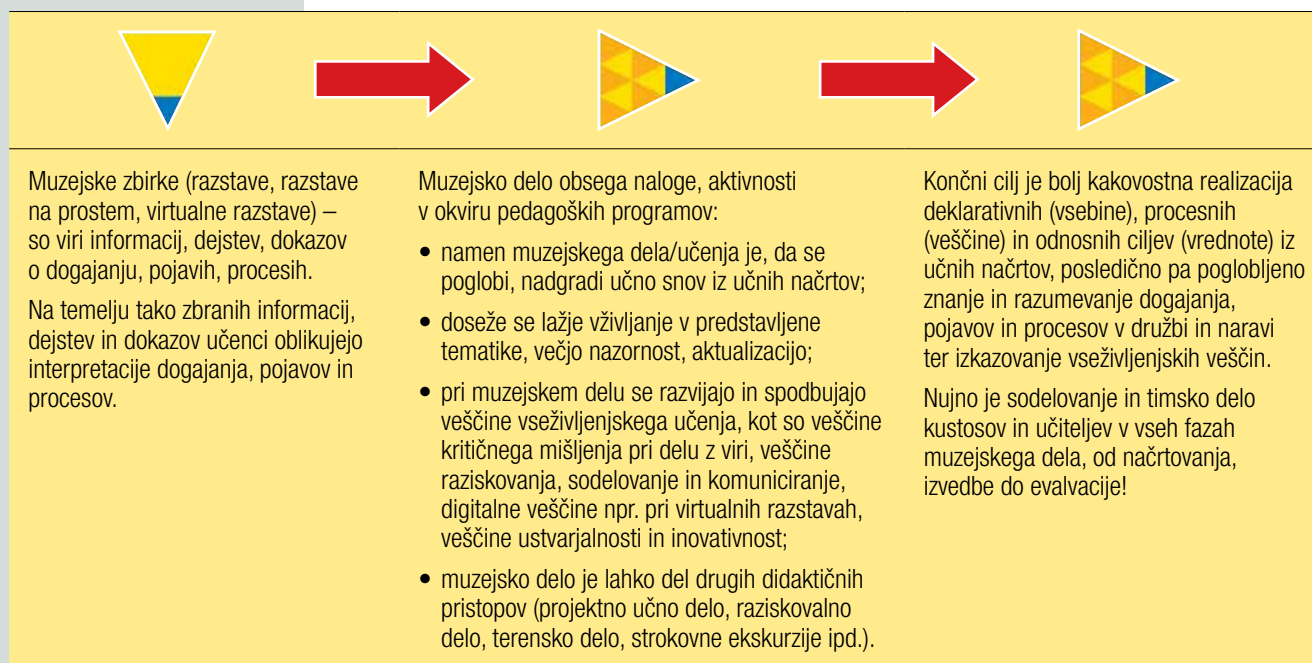
Z muzejskim delom je možno uresničiti učna načela, kot so: nazornost, vživljanje, vzgojnost, aktivnost, aktualizacija na izbranih muzejskih zbirkah o slovenski osamosvojitvi.

Z muzejskim delom na izbranih muzejskih zbirkah, ki se nanašajo na učne vsebine o slovenski osamosvojitvi iz učnih načrtov, je možno uresničiti procesne učne cilje (veščine), kot so: spodbujanje kritičnega mišljenja pri delu z viri (iskanje in vrednotenje virov oz. informacij v muzejskih zbirkah, sklepanje, primerjanje, razvrščanje, utemeljevanje in argumentacija, interpretacija informacij iz virov, dogajanja, pojavov in procesov), sodelovalno učenje, orientacija v zgodovinskem času in prostoru.

Poleg procesnih učnih ciljev je možno pri raziskovanju izbranih muzejskih zbirk uresničevati tudi vrsto odnosnih učnih ciljev (vrednote), ki se nanašajo na slovensko osamosvojitve s poudarkom na krepitvi narodne in državne zavesti ter pripadnosti.

Na muzejsko delo se lahko navežejo tudi drugi sodobni didaktični pristopi, kot so: projektno učno delo, raziskovalno delo učencev, lahko je sestavni del zgodovinskega terenskega dela, strokovnih ekskurzij, lahko poteka v samem muzeju ali v obliki virtualnih razstav.

Shematski prikaz pomena muzejskega učnega dela

Razstave pa lahko organizirajo tudi profesorji na šolah (več o tem piše Gaber v posebnem članku v tej reviji).

◆ Pričevanja in viri prve roke

Učitelji zgodovine lahko samostojno ali z medpredmetnim povezovanjem z učitelji slovenščine, likovne in glasbene umetnosti in drugih predmetov izvedejo zbiranje pričevanj na temo zgodovine slovenskega osamosvajanja. Pri zgodovini lahko zbirajo ohranjene in še nezapisane spomine prič osamosvojitvenega procesa. Pričevanja spadajo med vire prve roke, pri katerih je imela priča neposreden stik z dogajanjem. Osebna pričevanja so lahko dnevniki, pisma, zapiski, pisani literarni viri, če ohranjajo informacije o zgodovinskem dogajanju. V ta sklop spadajo spomini, biografije, avtobiografije, pesmi, črtice. Druge oblike pričevanj so še intervju, televizijski portreti oseb, dokumentarne oddaje ipd. (prim. Brodnik, 2018a, 2018b).

Zgodovinska vrednost pričevanj je, da prinašajo delček poznavanja in predvsem podrobnosti o posameznih dogodkih, pojavih in procesih, pa tudi veliko podatkov o avtorjevem značaju, položaju, pogledih, izkušnjah in mnenju o dogajanju.

Dragocena pričevanja so osebne in družinske zgodbe, ki prikazujejo avtentično zgodovinsko dogajanje, kot so ga doživele priče oz. njihovi družinski člani. Omogočajo globlji uvid v dogajanje in zato boljše razumevanje, kot bi ga omogočila le suhoparna zgodovinska dejstva in informacije.

Osebne in družinske zgodbe, kot obliko pričevanj, umeščamo tudi v širši sklop ustne zgodovine. Trškanova piše o pasivni in aktivni ustni zgodovini. Pri pasivni ustni zgodovini se pri pouku uporablja že objavljena pričevanja oz. ustne vire, pri aktivni ustni zgodovini pa učenci samostojno načrtujejo, izvedejo ter posnamejo intervju ali kako drugače zabeležijo pričevanje ter ga tako ohranijo ne le za šolske namene, ampak tudi za širšo javnost (prim. Trškan, 2016, 2018).

Didaktična vrednost pričevanj je velika, z njihovim vključevanjem v pouk dosežemo naslednje cilje:

- preseganje suhoparnosti, če bi o zgodovinskem dogodku naštevati samo statistične podatke, saj se za vsako številko skriva resnična osebna, življenjska zgodba;
- prepoznavanje vzrokov, ideologij in teorij, ki lahko vodijo v kršenje človekovih pravic;
- pouk postane bolj doživet, oseben in spodbudi zanimanje za preteklost;
- učenci se lažje vživijo v zgodovinsko dogajanje, začutijo duh dobe, o kateri se učijo, in vzpostavijo neposreden stik z dogajanjem;
- vzbudi se zanimanje za zgodovinske okoliščine in širši kontekst dogajanja in obdobja;
- vzbudimo simpatije in spoštovanje do prič, npr. žrtev vojnega in revolucionarnega nasilja;
- sooča se osebne izkušnje različnih prič (multiperspektivizem) in širšega zgodovinskega dogajanja;
- učenci spoznajo pomen virov prve roke ter pri učenju s temi viri razvijajo kritično mišljenje (vire primerjajo in vrednotijo ter jih kombinirajo z drugimi dostopnimi viri, na temelju pridobljenih informacij oblikujejo sklepe, razlage, mnenja, argumente o dogajanju);
- namenjeno je zlasti nadarjenim učencem in za spodbujanje motivacije za učenje pri vseh učencih;
- omogoči se poglobljeno učenje in večje razumevanje ter znanje zgodovine (več v Brodnik, 2014, str. 23–45, in Brodnik, 2018, str. 187–204).

Učence je tudi treba poučiti, da pričevanja še niso zgodovina, ampak vir za pisanje zgodovine in da so subjektivna, odvisna od kakovosti zaznavanja in spominjanja. Po drugi strani pa so imele priče veliko povedati o dogajanju, ki jih je utrdilo v trpljenju in nevarnosti, ter so življenjsko moč črpali iz »neverjetnih virov« (Kokalj Kočever, 2007, str. 251). Realistična, avtentična pričevanja ljudi, ki so preživeli različne življenjske preizkušnje, pri učencih spodbudijo motivacijo za učenje zgodovine. Aktivnosti učencev pa je treba načrtovati tako, da omogočajo primerjavo pričevanj o istem dogajanju, iskanje podobnosti in razlik, opredeljevanje vzrokov za razlike, pa tudi, kje so priče našle moč za preživetje, kako so se soočale s krutimi preizkušnjami. Pomembno je preučiti tudi pogled (perspektivo) priče na dogajanje v širšem, že poznanem zgodovinskem kontekstu.

Pričevanja lahko učenci zbirajo z intervjuji. Na izvedbo intervjujev jih je treba ustrezno pripraviti. Priprave okvirnega intervjuja obsegajo izdelavo osnutka in načrta intervjuja, izvedbo intervjuja, pripravo poročila ter evalvacijo izvedenega intervjuja in pridobljenega pričevanja. Manjkajoče informacije v pridobljenem pričevanju se kombinira z drugimi zgodovinskimi viri, tudi zapisanimi pričevanji in drugimi vrstami zgodovinskih virov (Ritchie, 2014, str. 203).

Primer dobre prakse izvajanja intervjujev s pričami slovenske osamosvojitve opisuje Repič. Z intervjuji dijaki začutijo, da je zgodovina del našega življenja in ne nekaj oddaljenega od družbe, pridobijo izkušnjo raziskovanja in poglobijo znanje o slovenski osamosvojitvi. Repič navaja naslednja navodila za izvedbo intervjuja s pričami slovenske osamosvojitve:

Intervju mora biti sestavljen iz:

- naslova,
- uvoda, v katerem predstavijo sogovornika,
- sledijo vprašanja in odgovori,
- ob koncu se intervjuvancu zahvalimo,
- na koncu intervjuja se vedno podpišemo.

Navodila za izvedbo intervjuja:

- Osebo, s katero želijo narediti intervju, naj najprej vprašajo, ali se s tem strinja. Potem naj ji povedo temo intervjuja in dejstvo, da jih zanima samo to, kaj je on/ona počel/-a v tem času, kakšni so njegovi/njeni spomini na ta čas, in ne to, kaj je takrat počela uradna politika.
- Z intervjuvancem naj se v začetku dogovorijo za datum in uro, ko bodo opravili intervju, in določijo tehniko zapisa: če oseba privoli, intervju lahko posnamejo, sicer pa naj si raziskovalci pripoved zapišejo. Dijake sem opozorila, da imajo mnogi ljudje strah pred snemalnimi napravami in da lahko zaradi tega njihova pripoved zamre.
- Dijakom sem svetovala, naj si pred izvedbo intervjuja izdelajo »skico« intervjuja, to je, zastavijo naj si vsaj okvirna vprašanja. Pazijo naj, da vprašanja ne bodo preveč ozko usmerjena, saj bodo tako zatrli pripoved. Pripovedovalca ne smemo nikoli popravljati, češ da njegov odgovor ni pravilen. Če hočemo, da bomo izvedeli čim več, moramo kazati zanimanje za pripoved, se strinjati s pripovedovalcem in biti radovedni.
- Naslednjo težavo, zlasti učno šibkejšim dijakom, je predstavljalo zastavljanje vprašanj: Kakšna vprašanja naj zastavijo? Poudarila sem, da ne iščemo zgodovine, kot je za-

pisana v knjigah, ampak konkretne občutke ljudi, njihovo doživljanje, njihovo ravnanje, njihova čustva v konkretni zgodovinski situaciji. S postavljanjem vprašanj se niso obremenjevali dijaki, ki so obravnavano snov razumeli že pri pouku. Zato sem dijakom pojasnila, da je prvi pogoj za postavljanje vprašanj iz določenega obdobja poznavanje najpomembnejših zgodovinskih dogodkov, ki so se zgodili v času, o katerem delamo intervju. Torej, preden izvedejo intervju, naj se iz šolske literature (zvezek, učbenik) naučijo temo o Sloveniji v osemdesetih letih in slovenskem osamosvajanju, šele nato bodo lahko zastavljali smiselna vprašanja. Če namreč ne veš, kaj moraš vprašati, tudi izvedel ne boš nič. Za lažje delo učno šibkejših dijakov smo z metodo »nevihta možganov« nanašali nekaj primernih vprašanj, ki so se nanašala na čas gospodarske in politične krize v Jugoslaviji v osemdesetih letih, ustanovitev prvih političnih strank, izvedbo plebiscita, razglasitev neodvisnosti, vojno za Slovenijo, prva leta po osamosvojitvi ...

- *Dijaki so izrazili strah pred tem, da bodo odgovori napačni. Poudarila sem, da napačnih odgovorov ni, saj iščemo konkretne izkušnje ljudi in ne znanja posameznika o npr. zgodovinskih pogodbah.*
- *Ob koncu ure smo določili rok za oddajo intervjuja in omejitve pri dolžini. Intervju naj bodo dolgi približno eno tipkano stran (robovi in pisava določeni, prav tako razmiki med vrsticami). Vsak dijak mora zastaviti vsaj 7 vprašanj.*

(Več v Repič, 2018, str. 64–72.)

Primer intervjuja, ki ga je dijak izvedel z očetom:

Se spominjaš demonstracij in procesa proti četverici?

»Za nas so bili takrat junaki in z njimi smo sočustvovali. Sam se demonstracij nisem udeležil, sem jih pa spremljal po televiziji.«

Se spomniš plebiscita?

»O prvih volitvah in plebiscitu se ne spomnim veliko, vem pa da so vsi glasovali za samostojno Slovenijo razen takratnih oficirjev JLA in zavednih pripadnikov drugih jugoslovanskih republik.«

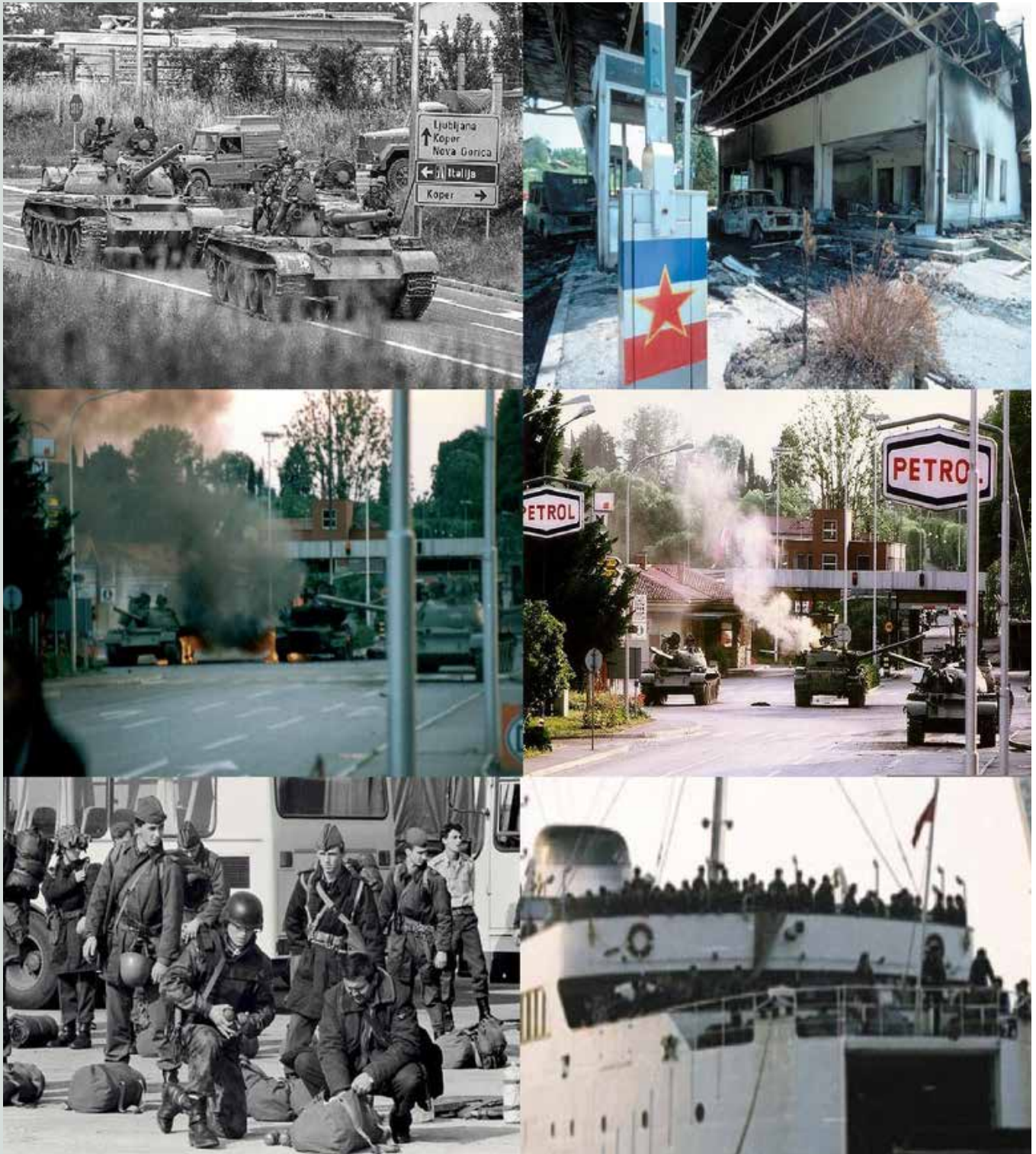
Kako je bilo ob razglasitvi samostojnosti?

»Vsi smo se veselili in spomnim se izjave Milana Kučana: »Danes so sanje dovoljene, jutri je nov dan.« In naslednji dan se je začela desetdnevna vojna.«

Povej kaj o vojni!

»Spremljali smo poročila, ob našem bloku je bila takratna vojašnica Srečka Kosovela, kjer je bil tank, ki je bil s topovsko cevjo usmerjen proti našemu bloku. Ob vsakem alarmu za zračni napad smo odhiteli v klet. Na Hubeljskem mostu so bile betonske protitankovske blokade. Takrat sem delal v Mlinotestu in spomnim se, da so stare neregistrirane tovornjake odpeljali na poljske poti, da so tankom preprečevali poti proti Vrtojbi in Rožni Dolini. Spomnim se tudi letalskih napadov na komunikacijske antene na Nanosu. V spalnici sem nad glavo imel radiatorske cevi, in ko sem se pretegoval, sem imel navado, da sem jih prijel. Neke noči ob treh zjutraj sem kot po navadi prijel za cevi in začutil rahel potres. Naslednje jutro smo izvedeli, da so v Črnem Vrhu razstrelili skladišče streliva. V tem vojnem času je v družini prevladovalo nelagodje, saj je neposredna bližina vojašnice predstavljala grožnjo.«

(Prav tam, str. 70–71.)

Prizori iz vojne za Slovenijo
junija in julija 1991.
(Vir: [https://sl.wikipedia.org/wiki/
Slovenska_osamosvojitvena_
vojna#/media/Slika:War_of_
Independence_of_Slovenia.png](https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_osamosvojitvena_vojna#/media/Slika:War_of_Independence_of_Slovenia.png).)

Lahko pa se izvede tudi natečaj za zbiranje še neobjavljenih pričevanj. Natečaj se lahko izvede v okviru šole, lahko pa šole sodelujejo na natečajih, ki jih pripravijo druge ustanove. Kakovosten šolski literarni in fotografski natečaj z naslovom *Spomini na slovensko osamosvojitev* je ob 25-letnici slovenske samostojnosti izvedel Muzej novejšje zgodovine Slovenije v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo. Zgodovinsko-literarne pisne eseje z vključenimi pričevanji se je ocenjevalo po naslednjih kriterijih, ki so lahko v pomoč pri izvedbi podobnih natečajev na ravni šol in širše:

Kriterij:	DA (3 točke)	DELOMA (2 točki)	NE (0–1 točka)	Komentar, opomba:
1. Ustreznost izbrane teme glede na naslov natečaja.				
2. Literarni zapis vključuje spomine na slovensko osamosvojitev s ključnimi zgodovinskimi dogodki.				
3. Izpričana izvirnost, sporočilnost, empatija v osebem razmišljanju in razvijanju teme.				
4. Razvit lasten literarni izraz ob različnih literarnih postopkih, z upoštevanjem njihovih zakonitosti.				
5. Jezikovna spretnost in ubesedenost lastnega pogleda, izkušenj ali občutkov.				
6. Zapis izkazuje povezanost začetka, razpleta in konca zgodbe ter je v predpisanem obsegu do 8000 znakov s presledki.				
Seštevek točk:				Skupaj:
Končna ocena z utemeljitvijo:				

(Gradivo natečaja Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, 2016.)

Prispevek se nadaljuje v naslednji številki revije Zgodovina v šoli.

SKLEP

Vključevanje kulture spominjanja v pouk zgodovine predstavlja velik potencial za bolj privlačen in inovativen pouk zgodovine, za spodbujanje motivacije za učenje zgodovine. Poudarek je na predstavitvi možnosti in priložnosti, ki jih omogoča obeleževanje slovenske osamosvojitve ne glede na obletnico, čeprav smo pričujočo številko in članek pripravili v spomin na 30-letnico slovenske samostojnosti.

V analizi učnih načrtov za zgodovino v osnovni šoli in gimnaziji ter kataloga znanja za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje ugotavljamo, da je zgodovina osamosvojitve v učnih ciljih, standardih znanja ter pričakovanih dosežkih/rezultatih in vsebinah ustrezno zastopana. Vključena je v obvezno temo *Slovenci v 20. in 21. stoletju* za osnovno šolo, v obvezno temo *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju* in izbirno temo *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni* v gimnaziji ter v obvezni del *Razvoj slovenske nacionalne identitete in pot do slovenske države v 19. in 20. stoletju* v katalogu znanja za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje. V deklarativnem znanju so opredeljeni glavni zgodovinski poudarki, kot so kriza v osemdesetih letih 20. stoletja, okoliščine in vzroki za osamosvojitve, proces osamosvojitve, mednarodno priznanje in vključitev v mednarodne integracije ter prednosti življenja v samostojni demokratični in pluralni slovenski državi. Pri procesnem znanju je v ospredju razvijanje veščin kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri, orientacija v zgodovinskem času in prostoru, digitalne veščine, sodelovanje in komuniciranje, ustvarjalnost in inovativnost. Žlahtne vrednote pa so opredeljene v odnosnem znanju in zajemajo spodbujanje narodne in državne zavesti in pripadnosti ter spodbujanje pogledov na svet, ki spoštujejo človekove pravice in svoboščine ter pluralno demokratično družbeno in državno ureditev v Republiki Sloveniji.

Pojem kulture spominjanja izhaja iz nemško govorečega prostora, utemeljila sta ga Jan in Aleida Assmann ter francoski sociolog Maurice Halbwachs. Kulturni spomin je institucionalno ohranjen na ravni države. Ohranja se s spominskimi dnevi, tudi v obliki državnih praznikov, kulturnimi spomeniki in obeležji, z izobraževanjem, v muzejih, arhivih in knjižnicah, strokovno in znanstveno podporo ima v številnih raziskavah. Kulturni spomin nastane z izginevanjem komunikativnega spomina, ki ga ohranjajo in prenašajo časovne priče oz. priče dogajanja, ki jim v zgodovinisju rečemo tudi viri prve roke. V raznolikih družbah se oblikujejo tudi kolektivni spomini kot nadhramba individualnih. Inkluzivni kolektivni spomini v pluralni družbi omogočajo ohranjanje večpripadnosti, saj družbo, tudi slovensko, sestavljajo različne politične, družbene, kulturne in etnične skupine. Poenotenje pa se spodbuja na ravni pripadnosti skupni državi, samostojni slovenski republiki. Priseljenci imajo možnost, da si sposodijo spomine družbe, v katero so se priselili.

Čezmejno obeleževanje obletnic koroškega plebiscita in ohranjanje spomina na soško fronto v okviru projekta *Poti miru v Posočju*, za katerega skrbi Fundacija Poti miru v Posočju, predstavlja odlična primera prakse kulture spominjanja, v katera se lahko vključujejo tudi šole.

Trajni prispevek h kulturi spomina na slovensko osamosvojitve pa smo želeli ponuditi v projektu *Zbrali smo pogum*, ki je potekal v letih 2020/2021, izvedle pa so ga tri partnerske ustanove: Zavod RS za šolstvo, Arhiv Republike Slovenije in Park vojaške zgodovine Pivka. Projekt je poimenovan po enem od citatov iz časov osamosvajanja »Zbrali smo pogum, stopli smo skupaj!«, ki povzame pomen poguma in enotnosti, brez katerih osamosvojitve Slovenije ne bi uspela, pomemben dejavnik pa so bile tudi ustrezne mednarodne okoliščine po koncu hladne vojne in demokratizaciji vzhodnoevropskih držav. Učna gradiva projekta so objavljena na portalu www.zbralismopogum.si in obsegajo virtualno razstavo z uvodnimi videofilmi o ključnih dogodkih iz slovenske osamosvojitve, kot so *Plebiscit*, *Osamosvojitve* in *Vojna*. Za učenje s primarnimi zgodovinskimi viri iz virtualne razstave so na portalu objavljeni delovni zvezki, dodan je e-časovni trak, ki je v tiskani različici objavljen v pričujoči številki revije *Zgodovina v šoli*.

Sodobni didaktični pristop, ki omogoča pozitivno identifikacijo s samostojno slovensko državo in njenimi vrednotami, pa je zlasti delo z viri prve roke oz. pričevanji priči iz časov osamosvajanja, ki so lahko objavljena ali pa jih učenci samostojno zberejo med sorodniki, znanci in drugimi pričami. V ta namen lahko uporabijo intervjuje, ki jih pod mentorskim vodstvom učitelja skrbno pripravijo, odgovore pričevalcev interpretirajo in povežejo s širšim zgodovinskim ozadjem ter izsledki zgodovinskih raziskav o slovenski osamosvojitvi. Preostali didaktični pristopi so še delo s časovnimi trakovi, ob katerih se lahko pripoveduje zgodba o osamosvojitvi in izdela lastne časovne trakove iz lokalne ali družinske zgodovine iz obdobja osamosvojitve. Po sledih spomenikov in obeležij iz časov osamosvojitve je možno izvesti zgodovinsko terensko delo, delo lahko poteka v obliki muzejskega učnega dela z muzejskimi zbirkami o osamosvojitvi, lahko se izvede avtentično učenje, ki ga upošteva tudi publikacija *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj* z obravnavo plebiscita za samostojno in neodvisno Slovenijo. V etnično raznolikih razredih se lahko izvede projektno učno delo, v okviru katerega učenci predstavijo osamosvojitvena prizadevanja za neodvisnost v državah oz. deželah, od koder so se priselili v Slovenijo. Vsi v članku predstavljeni didaktični pristopi omogočajo izgradnjo inkluzivnega kolektivnega spomina na slovensko osamosvojitve in spodbujanja pripadnosti skupni pluralni demokratični družbi in državi, ki omogoča blaginjo in človekove pravice in svoboščine, kot jih v zgodovini še nismo bili deležni. Pomembno pa je izpostaviti, da tudi mnogi večji narodi niso uspeli ustanoviti samostojne države. Zato sta odgovorna skrb in odnos do skupne slovenske države še toliko bolj pomembna.

VIRI IN LITERATURA

- Brodnik, V. (2014). Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov. *Zgodovina v šoli*, 23 (1-2), str. 23–45. Pridobljeno s <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-XI9082YA/884ba630-c927-4cec-91ba-93def8236d85/PDF>.
- Brodnik, V. (2017). Spodbujanje pripadnosti slovenski državi v šolah. *Vzgoja*, XIX (75), str. 9.
- Brodnik, V. (2018a). Delo z zgodovinskimi viri. V: *Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. Mednarodni projekt AT2020*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 44–54. Pridobljeno s <https://www.zrss.si/pdf/VescineDelazViri.pdf>.
- Brodnik, V. (2018b). Kako spodbujati narodno zavest in identiteto pri pouku zgodovine? V: Brodnik, V. (ur.), *Mladi in identiteta: Zbornik povzetkov 1. konference učiteljev družboslovnih in humanističnih predmetov v osnovnih in srednjih šolah*, Brdo pri Kranju 28. 9. 2018. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 22. Pridobljeno s <https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/DUH/>.
- Brodnik, V. (2020). Spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti pri pouku zgodovine. *Zgodovina v šoli*, 2020 (1), str. 2–23.
- Brodnik, V. (2020). Poučevanje zgodovine nastanka samostojne Slovenije in identitete naroda pri pouku zgodovine. V: *Vzgoja za ljubezen do domovine in države: Imamo svojo državo Slovenijo: 30 let plebiscita, 30 let samostojnosti*. Zbornik 2. mednarodne konference z dne 21. 11. 2020, str. 22–31. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2020.pdf.
- Danglmaier, N. (2020). Zgodovinski narativi na obmejnem območju kot priložnost za učenje zgodovine. V: Wutti, D., Danglmaier, N. in Hartman, K. (ur.), *Erinnerungskulturen im Grenzraum/Spominske kulture na obmejnem območju*. Celovec: Mohorjeva/Hermagoras, str. 49–60. Pridobljeno s <https://zenodo.org/record/4013404#.X46LWu3grIU>.
- Danglmaier, N. (2021). Učenje o vladavini nacionalsocializma v pluralnih družbah – tveganja in priložnosti. *Zgodovina v šoli*, 29 (1), str. 21–29.
- Fundacija Poti miru v Posočju. Predstavitev je na povezavi <http://www.potmiru.si/>.
- Gradivo natečaja Muzeja novejšje zgodovine Slovenije ob 25-letnici samostojnosti *Spomini na slovensko osamosvojitve* (2016). Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Hartmann, E. (2021). Učiti se iz zgodovine in o njej na primarni stopnji. *Zgodovina v šoli*, 29 (1), str. 11–20.

- Jurić Pahor, M. (2019). *Memorija vojne. Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Katalog znanja. *Zgodovina. Srednje strokovno izobraževanje (SSI). Poklicno-tehniško izobraževanje (PTI)*, (2007). Pridobljeno s <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/Ssi/KZ-IK/katalog.htm>.
- Kokalj Kočevar, M. (2007). To je moja zgodba. V: *Hitlerjeva dolga senca*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Celovec: Mohorjeva založba, str. 249–304.
- Kerin Colarič, M. in Pribožič, N. (2021). *Prvi strel. Dolenjska 1991*. Videofilm kot maturitetni izdelek na poklicni maturi pri predmetu *Snemanje in montaža* (program medijski tehnik). Mentorica zgodovinskega vsebinskega dela je bila prof. Tamara Rifelj. Pridobljeno s PRVI STREL DOLENJSKA 1991 - YouTube.
- Kernc, B. (2021). *Moja družina, ujeta v 20. stoletje. Predstavitev primera dobre prakse*. Gradivo študijske skupine za zgodovino v osnovni šoli z dne 28. 9. 2021. Objavljeno v spletni učilnici ŠS-Zgodovina študijska OŠ na povezavi: <http://skupnost.sio.si/course/view.php?id=135>.
- Kuljić, T. (2012). *Kultura spominjanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pričevanje zadnjega Maistrovega borca*. Videofilm s priložo za učitelje (2001). Blejska Dobrava: Videofon d. o. o.
- Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt* (2011). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011. Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf.
- Projekt Zbrali smo pogum*. Učno gradivo projekta je dostopno na portalu www.zbralismopogum.si.
- Repič, J. (2021). Spominska krajina in dediščina prve svetovne vojne v Julijskih Alpah. V: Fikfak, J. in Jezernik, B. (ur.), *Dediščina prve svetovne vojne. Reprezentacije in reinterpretacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 175–196. Pridobljeno s <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/251/357/5880-2>.
- Repič Vrtovec, K. (2018). Intervju pri pouku zgodovine na srednji tehniški šoli. *Zgodovina v šoli*, 26 (2), str. 64–72. Pridobljeno s <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-8FVZ20YP/5f4e8bf9-d705-4fd6-8897-ead4d40146c8/PDF>.
- Ritchie, D. A. (2014). *Doing Oral History*. Oxford Oral Series. 3rd Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Strlič, N. in Štepančič, D. (2020). *Osamosvojitve. Skoraj vse o lastni državi*. Dob pri Domžalah: Založba Miš.
- Šlosar, K. (2019). Sodobna zgodovinska ekskurzija z naslovom Spoznajmo novejšo zgodovino ilirskobistriškega območja. *Zgodovina v šoli*, 27 (1), str. 42–55.
- Till, J. (2021). *Zgodovina krščanstva na Koroškem. S pogledom v širšo regijo*. Celovec: Mohorjeva. Pridobljeno s <https://storage.googleapis.com/xamoom-prod-customer-files/4953177717414aa5a639fe51338d3990.pdf>.
- Trškan, D. (2006). Učenje zgodovine z odkrivanjem in terenske metode dela. *Zgodovina v šoli*, 15 (3-4), str. 59–64.
- Trškan, D. (ur.) (2016). *Oral History Education. Dialogue with the Past*. Ljubljana: Slovenian National Commission for UNESCO.
- Trškan, D. (2018). *Ustni viri kot del kulturne dediščine. Aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine*. Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za UNESCO.
- Tolz-Zilitinkevic, V. (2021). Kultura spominjanja v neavtoritarni državi: izgradnja naroda ali legitimacija režima? V: *Kultura spominjanja Gradnikov naroda in države: Slovenija in Evropa*. Zbornik povzetkov mednarodne znanstvene konference 22. in 23. junija 2021, str. 17 (neoštevilčeno). Pridobljeno s <https://www.iris.eu/zbornik-povzetkov-za-mednarodno-konferenco-kultura-spominjanja-gradnikov-naroda-in-drzave-slovenija-in-evropa/>.
- Učni načrt. Gimnazija. Splošna gimnazija. Zgodovina* (2008). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno s http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2013/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf.
- Wutti, D., Danglmaier, N. in Hartmann, E. (2020). Učiti se iz naracij zgodovine na primeru plebiscita 1920. *Zgodovina v šoli*, 28 (2), str. 32–41.
- Wutti, D. (2021). Posebni potencial kultur spominjanja pri šolskem delu. *Zgodovina v šoli*, 29 (1), str. 2–10.